

TARİHSEL GERÇEKLER VE ULUSLARARASI HUKUK IŞIĞINDA ERMENİ SOYKIRIMI İDDİASI

Şükrü M. Elekdağ

I. ERMENİ İDDİALARINA GÜNCEL AÇIDAN BAKIŞ

Ermenistan'ın Türkiye'yi kuşatma stratejisi

Bugüne kadar soykırım iddiası, uluslararası alanda Ermenistan'a ilaveten birçok devlet tarafından Türkiye üzerinde baskı kurmak, Türk dış politikasını yönlendirmek ve ödünler elde etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu alanda Ermenistan tarafından Türkiye aleyhinde sürdürülen yoğun kampanya ülkemiz açısından ağır bir imaj sorunu yarattığı gibi dış politikamızın ana eksenlerine de ipotek koymaktadır. Ayrıca, Pontüs ve Süryani soykırım iddialarından Türkiye aleyhine uluslararası forumlarda yararlanılmaya ve ülkemizin suçlanması için etkin çabalar sarf edilmeye başlanması, bu alanda karşılaştığımız sorunların daha da ağırlaşacağına habercileridir. Halihazır durumda, akademik ve diplomatik alanlarda Türkiye'nin Ermeni iddialarına karşı verdiği mücadele maalesef başarılı olamamıştır. **Ermeni tarafının bu konuda sahip olduğu uluslararası siyasi ve moral üstünlük her geçen gün daha da artmaktadır. Türkiye bu tabloyu değiştiremezse haklı davasını kaybetme ve bunun ciddi sonuçlarına katlanma durumunda kalabilecektir.**

Ermenistan'ın Türkiye'yi kuşatma stratejisinin başta gelen hedeflerinden biri Türkiye-ABD ilişkilerini bozmak ve yıpratmaktır. Ermenistan açısından, ABD Kongresi'nden soykırım kararının geçmesi “**çorap söküğü etkisi**” yapacak ve şimdiye kadar bu konuda tereddüt içinde olan birçok diğer devletin parlamentosuna örnek teşkil edecektir. [Şimdiye kadar Avrupa Birliği (AB) Parlamentosu'na ilaveten 19 ülke parlamentosu Ermeni soykırımını tanımıştır]. Ermenistan'ın ve diasporanın açıklamalarından anlaşılabilir, soykırımın “**tarihsel açıdan saptanmış bir vaka**” (*historically established fact*) olduğunun kabul edilmesinin, mümkün olduğu kadar fazla parlamentodan Türkiye'yi soykırımı ile suçlayan kararlar geçirmek suretiyle mümkün olacaktır. Nitekim, Doğu Perinçek'e karşı inkar suçu davasında Lozan mahkemesi, soykırım iddiasının “**tarihsel açıdan saptanmış bir vaka**” olduğunu ispat amacıyla, bu iddianın AB Parlamentosu'na ilaveten birçok devlet parlamentosu tarafından kabul edilmiş olduğunu ileri sürmüştür.

Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerini tümüyle tehlikeye atan bir gelişme de AB'nin “İrkçilik ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Çerçeve Belgesi”nden kaynaklanıyor. Zira, bu yasal düzenleme amacını aşmakta ve Ermeni iddialarının 1948 Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi'nde öngörülen yetkili mahkemeler tarafında değil de, AB ülkeleri ulusal mahkemeleri tarafından soykırım olarak karara bağlanması ve “inkârcıların” cezalandırılması yolunu açmaktadır. Bu yılın sonuna kadar **Çerçeve Karar** AB ülkeleri ulusal mevzuatlarının bir parçası haline getirilecek ve bundan sonra herhangi bir olayın soykırım suçu olarak saptanması ve “bunun inkarının doğuracağı suç” AB ülkelerinin ulusal mahkemelerinin yetki alanına girecektir. Bu durum, Türkiye'nin AB ülkeleriyle ilişkilerinde yıkıcı sonuçlar yaratacaktır. Avrupa'daki Ermeni propaganda kuruluşları iki yıldır, **Çerçeve Karar**'ın ulusal yasalar haline dönüşmesinden sonra, bunu Türkiye aleyhine nasıl kullanacaklarının yoğun hazırlığı içindedirler.

Ermenistan Anayasa Mahkemesi kararı, Türkiye'ye soykırım suçunun dayatılmasını öngörüyor

Türkiye'nin bu alanda halen karşılaştığı sorun Ermenistan'la imzalanan protokollerin akıbeti meselesidir. Zira, Ermenistan Anayasa Mahkemesi (EAM), Türkiye ile Ermenistan arasında 10 Ekim 2009'da Zürih'te imzalanan protokolleri uluslararası hukuk, Ermenistan Anayasası ve iç hukuku ışığında yorumlamak suretiyle, şu ön şartların Türkiye'ye dayatılmasını öngörüyor:

- (1) Kars ve Moskova antlaşmaları geçersizdir.
- (2) Ermenistan'ın Doğu Anadolu toprakları üzerindeki hakları meşru ve geçerlidir.
- (3) 1915 soykırımı bir gerçektir ve Ermenistan bu gerçeğin dünyaya tanıtılması misyonundan vazgeçmeyeceği gibi, bir tarih komisyonunda da bu gerçeğin tartışılmasını kabul etmez.
- (4) Türkiye-Ermenistan sınırının açılması ile Karabağ sorununun çözümü ilişkilendirilemez.

Mahkeme'nin bu kararı, bu konuda yayımlanan makalelerimizdeki protokollere ilişkin değerlendirme ve öngörülerini doğrulamıştır. (Bkz. *Cumhuriyet'te 15 ve 21 Eylül 2009 ile 29 Ocak 2010'da yayımlanan makalelerimiz.*) Bu makalelerde, protokollerin içerdiği zafiyet noktalarına dikkati çekerek, bunların Ermenistan tarafından Türkiye aleyhine (Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin yaptığı şekilde) yorumlanacağını belirtmiş ve bu nedenle de Türkiye'nin ulusal çıkarlarına ağır zararlar verecek olan bu metinlerin imzalanmasına karşı çıkmıştık.

Esasında, protokollerin içeriğini boşaltarak Ermeni tezleri doğrultusunda yeniden yazan söz konusu mahkeme kararının içeriği incelendiği takdirde, Ermenistan'ın, Türkiye ile müzakerelere taktik bir amaçla giriştiği ve bundan beklentisinin hiçbir taviz vermeden sınırları açtırmak ve Azerbaycan'la Türkiye ilişkilerini bozmak olduğu sonucuna varılmaktadır. Dışişleri Bakanlığı, 18 Şubat tarihinde yaptığı açıklamayla, Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin kararının **“protokollerin lafzına ve ruhuna aykırı önkoşullar ve kısıtlayıcı hükümler içerdiğini”**, bu nedenle de kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Açıklama bu ifadelerle ilaveten, **“Türkiye'nin protokollerin asli hükümlerine bağlı olduğunu ve aynı sadakatini Ermenistan'dan da beklediğini”** vurgulayarak, durumun tamir edilebileceği umudunu koruduğu mesajını da vermiştir.

Ancak, hiç orali olmayan Ermenistan liderleri, Türkiye'nin onay işlemlerinden kaçınmak için ayak sürdüğünü, protokollerin en geç 24 Nisan'dan önce TBMM'de onaylanması gerektiğini, bu yapılmadığı takdirde protokollerden çekileceklerini ilan ederek Türkiye üzerinde baskı kurmayı yeğlemişlerdir. Bu durumda, AKP Hükümeti, müzakerelerin her aşamasını yakından izleyen ve Zürih'teki imza törenine Dışişleri Bakanları ile katılan devletlere başvurarak haklılığını anlatabileceğini düşünmüş ve bir çıkış yolu arayışına girmiştir. Ne var ki, bu amaçla yapılan girişimlerden beklenen sonuç alınmamıştır. İsviçre, ABD, Fransa ve Rusya'nın, Erivan'ın tarafını tutarak, **“Ermenistan'ın haklı olduğunu ve Anayasa Mahkemesi kararının protokollerle uyum halinde bulunduğu”** görüşünü ısrarla ileri sürmeleri, Ankara üzerinde şok etkisi yapmıştır. Şu anda Hükümet, protokollerin akıbeti konusunda şaşkın ve ne yapacağına karar verememiş durumdadır.

Bütün bu olan bitenin temelinde, AKP Hükümeti'nin; hem Ermenistan'ın, hem de konuyla ilgilenen ve Türkiye'yi Ermenistan'a yönelik barış girişiminde teşvik eden devletlerin niyet ve tutumlarını isabetle teşhis edememesi ve bu alanda çok ciddi hatalar yapması yatmaktadır. Öte yandan, akıl, mantık ve sağduyu, protokollerin imzalanmasından önce Sayın Davudoğlu'nun, Ermeni muhataplarına şu soruyu sorması gerektirirdi: “Ermenistan Anayasası ile Bağımsızlık Bildirisi'nde, Türk topraklarını “Batı Ermenistan” olarak tanımlayan ve soykırımın uluslararası alanda tanıtılmasını ulusal bir misyon olarak ilan eden ifadeler mevcut. Bunlar protokollerin hükümleriyle çelişiyor. Bu çelişkiyi gidermek için ne yapacaksınız?” Oysa, bu sorunun sorulup yanıtının alınmadığı anlaşılıyor ki, bu, affedilmez bir hatadır. Her halükarda, bugün gelinen noktada, protokollerin sakat ve ulusal çıkarlarımızla bağdaşmayan belgeler olduğu ve bu nitelikleri nedeniyle TBMM'ne onay için sunulmalarının doğru olmayacağı kamuoyu tarafından büyük ölçüde anlaşılmıştır. Buna rağmen, Hükümet'in, ABD'den gelen baskılar sonucu onay işlemine başvurması halinde ise, protokollerin büyük bir olasılıkla reddedileceklerini söylemek hatalı olmayacaktır.

Obama yönetiminin ısrarı

Obama yönetiminin Protokollerin onaylanması hususundaki ısrarlı tutumunun bir nedeni de, Başbakan Erdoğan'ın 7 Aralık 2009'ta Washington'u ziyareti sırasında yaptığı açıklamadan ileri geliyor. Görüşmelerden sonra Beyaz Saray'daki ortak basın toplantısında Başkan Obama, Başbakan Erdoğan'a şunları söylemişti: "Protokollerin gecikmeden onay işlemlerini tamamlayarak Ermenistan'la diplomatik ilişki kurun ve sınırı açın. Onay işlemi ile Karabağ sorununun çözümü arasında bağ kurmayın. Protokoller onaylanmaz ise, Nisan ayında ABD Kongresi'nde soykırım tasarısını durdurmak zor olur." **Başbakan Erdoğan'ın bu tehdit kokan ifadeye cevabı ise, "protokoller hakkındaki son kararı TBMM'nin verecektir" yolunda olmuştur.** İşte Obama yönetimi, şimdi, Başbakan Erdoğan'dan verdiği sözü tutmasını istiyor. Ancak, **Erdoğan'ın Obama'ya verdiği söz ile, 13 Mayıs 2009'da Azerbaycan parlamentosu'ndaki açıklaması birbiriyle çatışıyor ve Başbakan için halli zor bir ikilem yaratıyor.** Zira, Sayın Erdoğan, Azeri parlamenterlere şeref sözü vererek Karabağ sorunu çözümlenmeden, Ermenistan'la ortak sınırın açılmayacağını, yani protokollerin onaylanamayacağını vurgulamıştı. Karabağ sorununa çözüm bulunmasına gelince, bu konuda pek ümit yok. Çözümün, ancak "balık kavağa çıkınca" gerçekleşebileceği, Kafkas ülkeleri yetkililerince bilinen bir husus. **Bu durum da, "komşularla sıfır sorun" politikasının hayali ve romantik niteliğini ortaya koyuyor.**

II. TÜRKİYENİN ACİL İHTİYACI: DÖRT BOYUTLU STRATEJİK PLAN

Başboşluk ve ciddiyetsizliğin Türkiye'ye çıkardığı ağır fatura

Protokollerin dondurulmasından ve sınırın açılması olasılığının kaybolmasından sonra, Ermenistan ve diaspora Türkiye'ye yönelik propaganda savaşına daha da yoğunluk ve keskinlik kazandıracaktır. Bu amaçla, sözde soykırımın 100. yıldönümünde, yani 2015 yılında, bu suçu Türkiye'ye kabul ettirmek amacıyla hazırlanmış oldukları kapsamlı planın uygulanmasına fanatik bir dürtüyle odaklanacaklardır. Bu planın incelenmesi, Ermeni tarafının gayet geniş bir bütçeyle Türkiye aleyhinde küresel çapta yoğun etkinlikler gerçekleştirmeyi öngördüğünü ortaya koyuyor.

Burada altı çizilmesi gerekli olan husus şudur: Elleri soykırımı kanıtlayacak hiçbir somut arşiv belgesi olmamasına, iddialarını hatırat türü kitaplara ve propaganda yayınlarına dayandırmalarına rağmen, Ermenistan ve diasporanın dünya kamuoyuna mağduriyetlerini inandırmaktaki başarıları, örgütlü, planlı, tutarlı ve sistemli çalışmalarından olduğu kadar; elinde davasını destekleyen emsalsiz bir arşiv hazinesi bulunan Türkiye'nin tam bir başboşluk içinde Ermeni propagandasına karşı planlı ve şuurlu bir mücadele ortaya koyamamasından da kaynaklanmıştır.

Türkiye haklı davasını kaybetmenin eşiğinde

Türkiye'nin haklı davasını kaybetmenin eşiğine gelmesinin nedeni, Ermeni soykırım iddialarıyla mücadele için uzun vadeli bir perspektife dayanan bir stratejisi olmamasından ileri geliyor. Hükümetin son sekiz yıl zarfında, planlı, öngörülü ve pro-aktif bir mücadele stratejisi geliştirememesi nedeniyle, **Türkiye, Ermeni propagandasına karşı koymada etkili olamamış ve her gün zemin kaybetmiştir. Bu gidiş durdurulmadığı takdirde, Türkiye'nin davasını kaybetmesi kaçınılmaz olacaktır.** Böyle bir gelişmenin, ülkemizin uluslararası konumu, dış politikası ve güvenliği açısından yaratacağı ciddi zararlar dikkate alınarak, Türkiye tarafından Ermeni iddialarını etkisiz hale getirecek etkili, yaratıcı ve bilinçli bir mücadele stratejisinin acilen oluşturulması ve uygulanması gerekmektedir.

Ermeni meselesi, günümüzde, tarihsel, hukuksal, siyasal ve kamuoyu oluşturulması boyutları olan devasa bir uluslararası ilişkiler sorunu niteliği kazanmıştır. Bu itibarla bu dört çalışma alanını kapsayacak uzun vadeli bir stratejik plan ile bunu uygulayacak iç ve dış kurumsal yapının ortaya çıkarılmasına acilen ihtiyaç vardır.

III. ERMENİ İDDİALARI VE ULUSLARARASI HUKUK

Soykırımın hukuki boyutu

Bu stratejik plan bağlamında Ermeni iddialarıyla mücadelede Türkiye'nin soykırımın hukuki boyutundan da azami ölçüde yararlanması isabetli olacaktır. Esasında, Ermeni tezleriyle mücadelede Türkiye hukuk alanında kendini daima güçlü hissetmiş ve tartışmayı hukuki alana çekme ihtiyacını duymuşsa da, bu konuda somut girişimlerde bulunma hususunda Dışişleri bürokrasisi daima ciddi tereddütler içinde olmuştur. Esasında, Ruanda ve Yugoslavya uluslararası ceza mahkemeleri tarafından bakılan davalar sonucunda ortaya çıkan içtihat, Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi'nin 1915 olaylarına bir varsayım olarak uygulanabilmesi durumunda Türkiye'yi soykırımıyla suçlamanın mümkün olmadığını ortaya koyuyordu. Bu gelişmeye rağmen, temkinli hareket etmek ve sonucu tam güvenli olmadan bir girişimde bulunmama yolundaki mülahazalar Dışişleri Bakanlığı'nı hukuk alanında bir inisiyatif almaktan alıkoymuştur.

Oysa, “soykırım” gelişi güzel kullanılacak bir sözcük olmayıp uluslararası bir suçtur ve bir uluslararası hukuk enstrümanı ile kodifiye edilmiştir. Bu enstrüman, 9 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından oybirliğiyle kabul edilen “Birleşmiş Milletler Soykırımın Önlenmesi ve cezalandırılması Sözleşmesi”dir. (12 Ocak 1951’de yürürlüğe giren Sözleşme’yi Türkiye aynı yıl, ABD ise 23 Şubat 1989’da onaylamıştır. Ermenistan Sözleşme’ye taraf ülkeler arasında 1991’de katılmıştır.)

Sözleşme'nin 2. maddesi suçu tanımlamış ve suçun mevcut olması için kanıtlanması gerekli olan objektif ve sübjektif unsurları belirlemiştir. **Bir zanlının ve/veya devletin soykırım suçu ile suçlanabilmesi için, yetkili mahkeme tarafından suçun objektif ve sübjektif unsurlarının kanıtlanması ve bilhassa suçun “özel kasıtle” işlendiğinin hiçbir kuşkuya mahal vermeyecek şekilde saptanması gerekir.**

Birleşmiş Milletler Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 2. maddesine göre soykırımın tanımı

“Bu Sözleşme’de, soykırımın anlamı, aşağıda sayılan fiillerin, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, sırf bu niteliği nedeniyle, kısmen veya tamamen yok etmek kasıtle işlenmesidir.

- a) Grup üyelerinin öldürülmesi;
- b) Grup üyelerine ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;
- c) Grubun, bütünüyle veya kısmen fiziksel varlığını ortadan kaldıracak yaşam koşullarına tabi tutulması;
- d) Grup içinde doğumları engelleyici önlemler alınması;
- e) Gruba mensup çocukların zorla başka bir gruba nakledilmeleri.“

Sözleşme'nin 2. maddesi ışığında, soykırımı suçunun varlığından söz edilebilmesi için şu üç temel unsurun mevcudiyeti gerekiyor:

- Bunlardan **birincisi, ulusal, ırksal, etnik veya dinsel bir grubun hedef olarak alınmasıdır.**(Siyasi ve kültürel gruplar Sözleşme'nin kapsamına girmemektedir)
- **İkincisi, hedef alınan grup mensuplarına karşı, onların doğrudan öldürülmelerine veya yok edilmelerine yol açacak nitelikteki Sözleşme'de sayılan beş fiilin işlemedir.** (Bu şekilde suçun objektif/maddi unsuru oluşacaktır).
- **Üçüncü unsur da, söz konusu fiillerin hedef alınan grup mensuplarına sırf o gruba mensup olmaları nedeniyle "kısmen veya tamamen yok etme kastıyla" yani "özel kasıt" (dolus specialis) ile işlenmesi gereklidir.** (Bu şekilde, suçun sübjektif/manevi unsuru oluşmuş olacaktır.)

Üçüncü unsur, soykırımı eyleminin saptanmasında kilit bir nitelik taşımakta ve onu diğer adam öldürme fiillerinden ayırmaktadır. Bir fiilin soykırımı olabilmesi için " belirli bir grubu sırf o gruptan olması nedeniyle katletme kastının mevcudiyeti" gerekiyor. Örneğin, Brezilya'nın Amazon, Paraguay'ın da Guaki Kızılderililerine karşı soykırımı suçu işlediklerine dair şikayetler 1969 ve 1974'de Birleşmiş Milletler'e intikal ettiği zaman, suçluların ve kurbanlarının teşhisinde hiçbir zorlukla karşılaşılmadı. Ancak "**yoketme kastının mevcudiyeti**" kanıtlanmadığından anılan devletlerin suçlanmaları mümkün olmadı. (*Genocide, Its Political Use in The Twentieth Century, Leo Kuper, Yale University Press, 1981. s:34*)

Sözleşme, soykırım iddialarını kapsayan davalara bakmakla yetkili mahkemeleri de belirlemiştir. Sözleşme'nin 6. maddesinde, yetkili mahkemelerin, ya olayın vuku bulduğu ülkenin yetkili mahkemesi, yahut da tarafların üzerinde anlaşacakları yetkili uluslararası ceza mahkemesi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, Sözleşme'nin 9. maddesinde, devletlerin soykırım konusunda aralarında çıkabilecek ihtilafları Uluslararası Adalet Divanı'na götürebilecekleri öngörülmüştür.

Bu bakımdan, bir zanlıya yöneltilen soykırım suçunun , eğer yetkili hukuk mercileri tarafından, objektif ve sübjektif unsurlarının mevcudiyetleri kanıtlanmamış ve suçun özel kasıtle işlendiği saptanmamış ve bu veriler ışığında suçun işlendiği yetkili mahkeme tarafından hükme bağlanmamışsa, böyle bir iddia hiçbir hukuki değeri olmayan bir iftiradan ibaret kalır.

Yetkili mahkeme kararı olmadan kimse soykırımla suçlanamaz

Bugüne kadar, yetkili bir uluslararası ceza mahkemesi kararı olmadan hiçbir zanlı soykırımla veya onun kadar ağır bir suç olan insanlığa karşı suçla suçlanmamıştır. Nitekim, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, insanlığa karşı suçlarla suçlanan Alman Nazilerinin ileri gelenlerini uzun bir mahkeme sürecinden sonra suçlu bulmuş ve bunlardan 22 tanesini ölüme mahkum etmiştir. Keza, Ruanda ve Yugoslavya çatışmaları sırasındaki soykırım zanlıları, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından soykırım suçuyla mahkum edilmişlerdir. Her iki mahkeme de, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla kurulmuş bulunan geçici nitelikte mahkemelerdir. İnsanlığa karşı suçlarla suçlanan Saddam Hüseyin için dahi, hukukun icaplarının yerine getirilmesi amacıyla bir Irak Özel Mahkemesi kurulmuştur. Nihayet, Bosna-Hersek'in Sırbistan hakkındaki soykırım davasına da Uluslararası Adalet Divanı bakmıştır. Divan, Srebrenika'da soykırım suçu işlendiğini teyit etmiş, fakat Sırbistan'ı devlet olarak soykırımdan suçlu bulmamıştır.

Türkiye'ye yapılan yargısız infazdır

Ayrıca, kökleri 1215 tarihli Magna Carta'ya giden ve hukukun temel ilkesi olan masumiyet karinesi (presumption of innocence) muvacehesinde Osmanlı devletini soykırımla suçlamak mümkün mü? Masumiyet karinesi, 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından oybirliğiyle kabul edilen, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin 11. maddesinde şöyle ifade edilmiştir:

“1. Bir suç işlemekten sanık herkes, savunması için kendisine gerekli bütün tertibatın sağlanmış bulunduğu açık bir yargılama ile kanunen suçlu olduğu tespit edilmedikçe masum sayılır.
2. Hiç kimse işlendikleri sırada milli veya milletlerarası hukuka göre suç teşkil etmeyen fiillerden veya ihmallerden ötürü mahkum edilemez.”

Bu konuda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/2. maddesinde şu ifadeler yer alır:

“Bir suçla itham edilen herkes, suçluluğu kanıtlanıncaya kadar masum sayılır”

ABD Anayasası'nın “5'inci Değişikliği” (Fifth Amendment) ve “14. Değişikliği” de (Fourteenth Amendment) de,

“Bir kişinin adil bir mahkeme sürecinden geçmeden suçlanamayacağını ve cezalandırılmayacağını ” öngörür.

Türkiye'nin hukukun bu temel prensipleri ışığında soykırımla suçlanması yargısız infaz'dan başka bir anlam taşımamakla birlikte, Batılı tarihçi ve akademisyenlerin yanında birçok ülke parlamentosu da ifrat derecesinde bir önyargıyla Türkiye'yi suçlamayı sürdürmüşlerdir. **Bu kişiler ve kurumlar, tutumlarıyla, uluslararası ceza hukukunun temel ilkesi olan kanunilik ilkesinin şu iki boyutunu da ihlal etmişlerdir: (1) Kanunsuz suç olmaz (*nullum crimens sine lege*); yani, kanunda suç olarak tarif edilmemiş eylem cezai sorumluluk doğurmaz ve ceza kanunları makalede şamil olarak uygulanamaz. Bu nedenle, 1950'de yürürlüğe giren BM Soykırım Sözleşmesi hükümleri, 1915'te vukubulduğu iddia edilen olaylardan dolayı Türkiye açısından sorumluluk yaratmaz. (2) Kanunsuz ceza olmaz (*nulla poena sine lege*); yani 1915'te soykırım diye bir suç olmaması nedeniyle, o tarihteki eylemler bugün suç diye Türkiye'ye dayatılamaz.** Kanunilik ilkesi, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nun, “Antlaşmaların geriye yürümezliği” başlıklı 28. maddesinde de yer alır.

Uluslararası Adalet Divanı'nın Kararı

Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) 26 Şubat 2007 tarihli Bosna Hersek – Yugoslavya davasına ilişkin kararı, soykırım hukukunun bazı eksiklerini tamamlayıcı ve zenginleştirici niteliği yanında, Türkiye'nin hukuk alanındaki tezlerini ve pozisyonunu son derece kuvvetlendirici bir içeriğe sahiptir. Hiç abartısız, bu karar sanki Türkiye'nin tezlerine güç kazandırmak amacıyla yazılmıştır. Burada, gayet özet bir şekilde Adalet Divanı'nın söz konusu kararındaki can alıcı noktalar belirtilecektir:

► İlke olarak devlet soykırımı önlemekle mükelleftir: Ancak **devletin sorumluluğu**, soykırımını önlemek için gerekli önlemleri almakta **açıkça ihmalde bulunması** durumunda doğar. Divan, soykırımın önlenmesi yükümlülüğünün bir **“sonuç”** değil, bir **“davranış”** mecburiyeti olduğunu vurgulamıştır.

► **“Devlet, koşullar ne olursa olsun, bir soykırım suçunun işlenmesini önlemekle zorunlu değildir. Devlet, yalnızca, mantıken elinde bulunan her türlü olanağı, bir soykırım suçunun işlenmesini önlemek için mümkün olduğu ölçüde uygulamaya koymakla yükümlüdür”** (para. 430)

► Devletin tutumunun değerlendirilmesinde **“azami dikkat ve itina”** kavramı (*Due diligence*) esastır: **Eğer devlet soykırımını önlenmesi için sahip olduğu imkanları azami çaba göstererek kullanmış, buna rağmen başarılı olamamış ise, sonuçtan sorumlu tutulamaz.**

► Divan kararıyla **“yüksek kanıt standardını”** getirmiştir. Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi bakmış olduğu soykırım davalarında, davacının **“iddialarını makul şüpheden ari olarak kanıtlama**

mecburiyeti” (*beyond reasonable doubt*) standardını esas almıştı. Bu yaklaşım, iddiaların ispatlanmasında hangi karinelerin dikkate alınacağı hususunda bir içtihat oluşmasına yol açmıştı. UAD ise, isnat edilen suçların vahametleri nedeniyle **“mutlak ispat gücünü haiz unsurlarla kanıtlanması gerektiğini”** (*conclusive evidence*) (para.209) kararlaştırmış ve **“isnat edilen ihlallerin vahametleri ölçüsünde yüksek bir kesinlik derecesi”** (*the Court requires proof at a high level of certainty appropriate to the seriousness of the allegation*) standardını getirmiştir. (para. 210)

► Divan **“özel kasıt”** çitasını yükseltiyor. O kadar ki, Divan, Bosna Sırplarının, insanlığın vicdanını yaralayan ve akla durgunluk verici ağır ve yoğun katliamlarla zulüm ve işkence yaptıklarını saptıyor, buna rağmen, bu suçların işlenmesinde **“özel kastın”** varlığını tespit edemediğinden dolayı Bosnalı Sırpları soykırım suçundan dolayı mahkum etmiyor.

► Divan, karineyi kabul etmiyor. Srebrenika’da Bosnalı Sırpların soykırım işlediklerini kabul eden Divan, Yugoslavya’yı bundan dolayı suçlamıyor. Oysa, Bosnalı Sırp ordusu tüm lojistik desteği ile maaşlarını Yugoslavya’dan alıyor. Bu durum, bugüne kadar oluşan içtihat açısından Yugoslavya’nın Srebrenika soykırımına ortak olduğunun saptanması için yeterli. Ama, UAD bu karineleri Yugoslav Hükümeti’ni soykırımla suçlamak için yeterli görmüyor. Şu soruyu soruyor: **“Yugoslav Hükümeti ve Genel Kurmayı, Bosna Sırpların yazılı emir verdi mi?”** Böyle yazılı bir emir olmayınca da Divan Yugoslavya’yı suçlu bulmamıştır.

Kars ve Lozan Barış Antlaşmaları ışığında Ermeni sorunu

Rusya ile TBMM Hükümeti arasında 16 Mart 1921’de imzalanan Moskova Antlaşması’nın gereği olarak 13 Ekim 1921’de Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında imzalanan **Kars Antlaşması’nın 15. maddesinde** şu hüküm yer almaktadır:

“Bağıtlı taraflardan her biri işbu anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra, Kafkas cephesindeki savaş nedeniyle işlenen cinayet ve cürümler için öteki taraf uyrukları yararına tam bir genel af ilan etmeyi yükümlenir.”

Bu hükümde öngörülen genel affın, Türk-Ermeni çatışma ve savaşının vuku bulduğu 1915-1921 dönemini kapsadığı Türkiye tarafından ileri sürülerek soykırım iddiasının çürütülebileceği düşünülebilir. Ancak, 15. maddenin bu şekilde yorumlanmasına mesnet sağlayacak müzakere zabıtlarına sahip değiliz. Kars Antlaşması TBMM’de oldukça ayrıntılı biçimde tartışılmasına rağmen, Meclis zabıtlarında da bu konudaki yorumumuza destek sağlayacak bir açıklama veya değerlendirme bulunamadı. Bu durumda, Ermeni tarafı, Türkiye’nin yorumuna karşı çıkarak, söz konusu maddedeki **“Kafkas cephesindeki savaş”** ibaresinin, Kazım Karabekir Paşa birliklerinin **“Ardeşen-Yusufeli-Oltu-Bayezit”** cephe hattından 29 Eylül 1920’de hareketle giriştiği taarruzdan itibaren başlayan dönemi kapsadığını iddia edebilir. Ancak, bu söylediklerimiz, söz konusu 15.maddenin, Türkiye’ye, Ermeni iddialarına karşı kullanabileceği önemli bir argüman oluşturduğu gerçeğini bertaraf etmez.

Lozan Barış Antlaşması’nda ise, Yunanistan dışındaki tüm taraf devletler savaş sebebiyle doğan, kayıp, zarar ve ziyanlar için tazminat taleplerinden vazgeçmişlerdir. **Lozan Antlaşması’na Ek VIII. Protokol hükümleri** ise, Türkiye uyruklarından ve buna karşılık diğer bağıtlı taraflar uyruklarından olup, Türkiye’de kalacak topraklarda 20 Kasım 1922’den önce, siyasi veya askeri nedenlerle bu devletler makamlarınca tutuklananların, kovuşturulanların ve hükümlülerin genel aftan yararlanmalarını öngörmektedir. Bu nedenlerle verilmiş tüm ceza hükümleri kaldırılacak ve yürütülmekte olan tüm kovuşturmalar durdurulacaktır.

Türk tarafı, Lozan Antlaşması’nın **“Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı Devleti’ne ardıl olmasına ilişkin tüm siyasi, askeri, ekonomik, mali, hukuki ve insani sorunları kapsayan, bu bakımdan da objektif bir statü yaratan ve dolayısıyla da üçüncü ülkelere de yönelik sonuçları söz konusu olabilen”** bir niteliğe

sahip olduğu görüşünden hareketle, **Ek VIII. Protokol hükümleri ışığında genel affın savaş sırasında Anadolu’da Yunan ordusunun işlediği suçlarla birlikte Ermenilere karşı işlenen suçları da kapsadığını, bu itibarla Ermenilerin maruz kaldıkları olaylar dolayısıyla hak iddiasında bulunamayacaklarını ileri sürebilir.** Bu güçlü bir argümandır. Ancak, Lozan zabıtlarında bu yoruma mesnet olacak herhangi dayanak bulunmamaktadır. Bu itibarla, Türkiye’nin bu yorumuna karşı, Ermeni tarafının, Lozan Antlaşması’nın çok taraflı ilişkileri düzenleyen ve esas itibarıyla bağıtlı devletler açısından sorumluluk yaratan hukuki bir çerçeve oluşturduğunu ve müzakerelerden tamamen dışlanmış olmaları hasebiyle de kendilerini bağlamadığını, antlaşmalar hukukunun genel esas ve yöntemlerine dayanarak ileri sürmesi beklenmelidir.

IV. ERMENİ MESELESİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Osmanlı yönetiminde Ermeniler

Selçuk Türkleri Anadolu’ya girdiklerinde burada, Rumlara ilaveten Ermeniler, Süryaniler ve Araplar yaşıyorlardı. Ancak, Bizans Anadolu’nun tek hakimi konumundaydı ve Rumlar haricinde saydığımız kavimler Bizans nüfuzu altında prenslik ve derebeylikler halinde yaşamlarını sürdürüyorlardı. Selçuklu Hakanı Alpaslan eski Ermeni Prenslığı Ani’nin topraklarını 1064’te ele geçirdiği zaman, bu prensliğin varlığına 1045’te, yani Türklerin gelişinden 19 yıl önce Bizans tarafından son verilmiş bulunuyordu. **Nitekim, Alpaslan komutasında Selçuk Türkleri 1071’de Bizans İmparatoru Romanos IV’ü Malazgirt savaşında yenerek Doğu Anadolu’ya yerleşmeye başladıkları zaman bu bölge Ermenilerin toplu olarak oturdukları bir Bizans vilayeti idi.** Malazgirt’te Bizans ordusundaki Ermenilerin savaş alanını terk ederek Romanos IV’ün yenilgisine katkıda bulunmalarının nedeni, Bizans’la Ermeniler arasındaki İsa’nın kişiliğinin farklı değerlendirilmesinden kaynaklanan nefret duygusundan ileri geliyordu. Kökleri 451 yılında Ermenilerin Bizans kilisesinden ayrılmasına uzanan dinsel çelişkinin temelinde, Ermenilerin “**monofizit**” olmaları, yani Hazreti İsa’nın beşeri doğasından çok ilahi doğasına ağırlık vermeleri yatıyordu. Ortodoks Bizans’ın gözünde ise, Hazreti İsa hem beşeri hem de ilahi doğayı birleştiren bir kişiliğe sahipti. Asırlar boyunca devam eden bu dinsel husumet, Bizans’ın Ermenileri ezmeye ve eritmeye çalışmasına, savaşlarda da piyon olarak kullanmasına yol açmıştı. Selçuklular yönetiminde Ermeniler yaşamlarını hoşgörülü bir ortamda ve dinsel baskıya maruz kalmadan sürdürdüler.

Ancak, Ermenilerin millet adı altında örgütlenmeleri ve patriklerinin onların ruhani ve cismani lideri statüsünü kazanması Fatih’in İstanbul’u fethinden sonra gerçekleşti. Bu dönemde Anadolu’nun birçok şehrinde yaşayan Ermenilerin kısım kısım İstanbul’a getirilerek çeşitli semtlere yerleştirilmesiyle İstanbul’daki Ermeni cemaatinin büyümesi sağlandı. Anadolu’da kalanların bir bölümü ise, kale bekçiliği ile görevlendirildi. 19’uncu yüzyılın son çeyreğine kadar süren bu dönemde Ermeni toplumu, millet sisteminin bahşettiği muhtariyet çerçevesinde yaşamını dinsel özgürlük, hoşgörü ve güven ortamında sürdürdü.

Ermenilerin Türk toplumuyla uyum ve kaynaşmada gösterdiği başarı, onlara karşı ayırım yapılmamasını sağladı ve her kapıyı açtı. Bu ortamda **Osmanlı Ermenileri, bankerler, tüccarlar ve sanayiciler olarak öne çıktıkları gibi, bir** de zengin Ermeni aristokrasisi oluştu. Nitekim, kuyumcu olan **Düzyan ailesi**, mimar olan **Balyan ailesi**, tekstilci **Bezcian ailesi**, Ressam **Manus ailesi** ve mühendis ve diplomat çıkaran **Dadyan ailesi**, Osmanlı toplumunda nesiller boyunca gayet itibarlı bir statüye sahip oldular. **Ancak, Ermenilerin esas kendilerini gösterdikleri alan kamu hizmeti olmuştur.** Özellikle, Yunanistan’ın bağımsızlığından sonra Osmanlı’nın güvenini kaybeden Rumlardan

yerini bürokraside kendilerine “millet-i sadıka” ünvanı verilen Ermeniler doldurmuş ve başarılı hizmetleri nedeniyle yüzlerce Ermeni Osmanlı devlet hiyerarşisinde en yüksek makamlara atanmışlardı.

Nitekim, 19’uncu yüzyıl Osmanlı devlet yıllıklarına (Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye) bakıldığında, 29 Ermeni’nin kamu hizmetinde en yüksek rütbe olan paşa rütbesini kazandığı, 27 Ermeni’nin bakan olarak atandığı, diplomasi alanında yedi Ermeni büyükelçi ile 11 başkonsolosun diplomatlık görevi yaptığı, müsteşar, vali, yargıç, genel müdür, daire başkanı olarak bürokraside yüzden fazla Ermeni’nin görev aldığı, il yönetim örgütünde her düzeyde yüzlerce Ermeni’nin görevlendirilmiş olduğu, akademik toplulukta da 11 Ermeni öğretim görevlisinin bulunduğu görülür. Bunlara ilaveten, 1876 Meclis-i Mebusanı’nda (parlamento) 33 Ermeni milletvekili bulunmaktaydı. Nihayet, Osmanlı Devleti’nin son döneminde **Gabriel Noradungyan Efendi Dışişleri Bakanlığı, Agop Paşa da Hazine Bakanlığı yapıyorlardı.**

1835-1839 yılları arasında Türkiye’de bulunan **Helmut von Moltke** Ermenileri şöyle tarif eder:

“Bu Ermenilere, hakikatte, Hıristiyan Türkler denilebilir. Rumların kendi özelliklerini korumalarına karşılık bunlar Türk adetlerini, hatta dilini benimsemişlerdir. Dinleri onların, Hıristiyan olarak tek kadınla evlenmelerine izin verir, fakat onlar Türk kadınlarından fark edilemez, ayrılmaz. Bir Ermeni kadını sokakta sadece gözlerini ve burnunun üst kısmını gösterir, diğer taraflarını kapatır.” (Moltke’nin Türkiye Mektupları, Türkçe çeviri: Hayrullah Örs, İstanbul 1969, s. 35)

Belirttiğimiz bu hususlar, Ermeni tarihçilerin Osmanlı Devleti’nin Ermenilere karşı ayrımcı davrandığı yolunda ileri sürdükleri iddiaların asılsızlığını ortaya koymaktadır.

“Şark Meselesi” ve Osmanlı Devleti’ni parçalama stratejisi

Ancak, Osmanlı Devleti’nin çöküş döneminin ivme kazandığı, hemen her konuda Avrupa’nın müdahalesine maruz kaldığı ve devletin zaafa uğradığı 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, Ermeni toplumunun Türk komşuları ve Osmanlı devleti ile ilişkileri gerginleşmiştir. Karşılıklı uyum ve hoşgörü ortamının yok olmasına yol açan iki ana nedenden birincisi, Avrupa’da yayılan milliyetçilik duygularıdır. 1789 Fransız ihtilalinden sonra yayılan milliyetçilik fikirleri bazı Avrupa devletleri tarafından Osmanlı Devleti’nin Hıristiyan tebaasına aşılana çalışılmıştır. Bunun etkileri kısa sürede görülmüştür. Osmanlı topraklarında ilk milliyetçi ayaklanmayı başlatan Sırlar, Rusya’nın müdahalesi ile Babıali’den ayrıcalıklar koparmıştır. Bunu, Yunanlıların 1821’de başlattıkları Mora isyanını Rusya ile İngiltere ve Fransa’nın da desteklemeleri sonucunda Yunanistan’ın 1829 Edirne Antlaşması ile bağımsızlığını elde etmesi izlemiştir.

İkinci neden ise, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti’ne karşı sürdürdükleri **“Şark Meselesi”** olarak tanımlanan politikaları çerçevesinde Ermeni cemaatini devletlerine karşı tahrik etmeyi ve kışkırtmayı amaçlayan yoğun faaliyetlerdir. Kısaca tanımlamak gerekirse, **“Şark Meselesi”, “Düvel-i muazzama” denilen Avrupalı büyük güçlerin, çöküş dönemindeki Osmanlı İmparatorluğu üstünde bir yandan iktisadi ve siyasi açıdan nüfuz ve hakimiyet kurmak, diğer yandan da Osmanlı idaresinde yaşayan milletlere bağımsızlık vaat ederek onları isyana teşvik etmek suretiyle parçalanma sürecini hızlandırdıkları imparatorluğun topraklarının kendi aralarında paylaşılmasını hedefleyen stratejileridir.**

Bu stratejinin uygulanmasında Avrupalı güçlerin yararlandıkları temel yaklaşım veya müdahale unsuru, Osmanlı Devleti’nin Hıristiyan uyruklarının hak ve hukukunu koruma bahanesiyle Hıristiyan

cemaatlere çeşitli ayrıcalıkların sağlanmasını ve bu amaçla da kendilerine denetim hakkı verilmesini öngören talepleriydi. **Bu stratejinin başlangıç noktasını, Rusya'nın 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin işlerine karışma hakkını kazanması ve Osmanlı Ortodokslarının hamiliği sıfatını elde etmesi oluşturmuştur.** 1774 tarihinden sonra, Sırp, Bulgar, Rum-Yunan ve Eflak-Buğdan'ın (bugünkü Romanya) bağımsızlık arayışları ivme kazandığı gibi Osmanlı uyruğu bazı Ermeniler de kendilerini Rus Çarı'nın hizmetkarı addederek Osmanlı-Rus savaşlarında Rusya safında yer almaya başlamışlardır. Kısacası, Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin içerden dağıtılması süreci başlatılmış ve Rusya'nın Kırım savaşına kadar varacak olan müdahalelerine zemin hazırlanmıştır

Ermeni sorununun “Şark Meselesi”nin yeni boyutunu oluşturması

Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde elde ettiği nüfuz, hernekadar İngiltere ve Fransa'yı rahatsız etse de, Osmanlı'dan benzer tavizler koparmak için Kırım Savaşı'na kadar beklemek durumunda kaldılar. Nitekim, Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin galip devlet statüsü ile katıldığı **1856 Paris Konferansı sonucunda imzalanan Paris Antlaşması, devletin bir iç meselesi olan İslahat Fermanı'na Antlaşma içinde yer vermek suretiyle, Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devleti'nin işlerine daha kolay karışmalarına ve özellikle Balkanlarda Hıristiyanları kışkırtarak ayaklanmalarına imkan sağlamıştır. Bu ayaklanmalar sonucunda çıkan 1877 Osmanlı-Rus savaşı Kafkaslar ve Tuna'da olmak üzere iki cephede sürdü ve Osmanlı ordularının ağır yenilgisi ile sonuçlandı. Batıda Yeşilköy'e kadar gelerek İstanbul kapılarına dayanan Rus ordusunu İngiliz donanmasının toplarını görmeleri durdurdu.** (Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara, 1987, s.354-355) Doğu'da ise Rus orduları Erzurum'a kadar ilerlediler. Savaş sonrasında imzalanan Ayastafanos ve Berlin Antlaşmaları ile Balkan Hıristiyan topluluklarından Romanya, Sırbistan ve Karadağ bağımsızlıklarını kazandılar. Bulgaristan ise özerk ve sınırları geniş bir prenslik olarak bağımsızlığa çok yaklaştı. **Bu şekilde Balkan Hıristiyanlarının bağımsızlıklarını elde etmeleri sağlanmış, sıra Anadolu Hıristiyanlarına gelmişti.** Ermenilerle ilgili ıslahat maddeleri Ayastafanos ve Berlin antlaşmalarına bu amaçla konuldu ve böylece Ermeni konusu “Şark Meselesi”nin yeni bir boyutunu oluşturdu.

Berlin anlaşması ve Ermenilerin Doğu Anadolu'da devlet kurma talebi

Osmanlı'nın Rusya karşısındaki ağır yenilgisi, İstanbul'daki Ermeni aydınlarıyla kilisesinin kökten tutum değiştirmelerine yol açtı. Savaşın başlangıcında Patrik Nerses Varjebeyan Padişah'a bağlı bir Osmanlı yurtseveri olduğunu açıklamıştı. Hatta Ermenilerin gönüllü askere yazılmaları öngörülmüştü. Fakat Gazi Osman Paşa'nın Plevne'de yenilmesi üzerine Patrik ve Ermeni toplumu toptan fikir değiştirdi ve Patrik Nerses başkanlığında toplanan “Ermeni Milleti Meclisi” Rus Çarı'na bir muhtıra gönderilmesine karar verdi. Hazırlanan muhtırada, Doğu Anadolu'da Rus işgalinde bulunan Fırat nehrine kadar olan bölgenin Türklere verilmeyip Rusya tarafından ilhak edilmesi ve burada Rusya'nın vesayetinde bir Ermeni devleti kurulması talep ediliyordu. Muhtıra'da ayrıca, bu talebin uygun görülmemesi durumunda, “Bulgar Milleti”ne verilecek imtiyazların, “Ermeni Milleti”ne de verilmesi, işgal edilen toprakların boşaltılmasının öngörülmesi halinde ise, Osmanlı Hükümeti'nden ıslahat yapılacağına garantisini olarak maddi bir teminat alınması ve bu ıslahatın uygulanmasına kadar da Rus işgalinin devamı öneriliyordu. Muhtıra, Osmanlı Ermenileri adına Edirne'de ziyaret edilen **Rus Başkumandanı Grandük Nicola'ya verildi.**

Bu ortamda imzalanan (3 Mart 1878) **Ayastafanos Antlaşması'nın** 16. maddesine göre Osmanlı Devleti Ermeniler'in yerleşik olduğu Doğu Anadolu vilayetlerinde ıslahat yapılacak ve buralardaki Hıristiyanlar, Kürt ve Çerkesler'e karşı korunacaktı. **Ancak, Rusya'nın Anadolu'nun doğusu ve Mezopotamya üzerinde hakimiyet kurarak Hindistan yolunu tehdit edeceğinden endişelenen ve meydana tek başına Rusya'ya bırakmak istemeyen İngiltere bu gelişmeyi onaylamadı ve**

Moskova'nın Ayastafanos Antlaşması'yla sağladığı kazanımları budamak amacıyla Berlin Kongresi'nin toplanmasını sağladı.

Alman Şansölyesi Bismark'ın başkanlık ettiği ve Rusya, Osmanlı Devleti, Fransa, Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Almanya'nın katıldığı kongre sonucunda imzalanan (13 Temmuz, 1878) **Berlin Antlaşması'nda, Ayastafanos Antlaşması'nın Ermenilerle ilgili 16. maddesi değiştirilerek 61. madde olarak yer aldı. 61. madde önceki antlaşmanın 16. maddesinden farklı olarak Rusya yanında diğer batılı devletleri de taraf ve gözlemci konumuna sokuyordu. Bu maddeye göre, Bâbiâli, Doğu Anadolu'da ıslahat yapacak, asayişini sağlayacak ve bu konularda aldığı önlemleri Antlaşma'ya taraf devletlere bildirecekti. İlgili devletler de önlemlerin uygulanmasını denetleyeceklerdi.**

Patrikhane: Geleceğin Ermeni devletinin temelleri atıldı

O günün koşullarında İngiltere açısından bu değişikliğin önemi, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmamak ve bu suretle Rusya'nın Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhine gerçekleştirdiği parçalanmayı 16. maddenin hükümlerinden yararlanarak Anadolu'da yapmasını önlemektir. Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi İngiltere'ye de Doğu Anadolu'da yapılacak ıslahat sürecine müdahalede bulunma ve Rusya'nın bölgede yayılarak İngiltere İmparatorluğu'nun stratejik çıkarlarını tehdit etmesine yol açacak girişimlerini önleme imkânını veriyordu.

Ancak, İngiltere kendisine bu avantajı sağlarken, diğer Avrupalı devletlere de Doğu Anadolu'da ıslahat sorununu işlerine geldiği gibi istismar etme ve Osmanlı devletine baskıda bulunma yolunu açıyordu. Ermeni Patrikhanesi ise, bir "altın madeni" niteliğinde gördüğü bu madde sayesinde geleceğin "Ermeni devleti"nin temellerinin atıldığı umudunu taşıyordu. (Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri, 1856-1880*, Türkçesi Şinasi Örel, Ankara, 1986, Cilt I, s. 29).

Kıbrıs'ı alan İngiltere'nin Osmanlı'ya ihtiyacı kalmıyor

İngiltere'nin Berlin Konferansı ile sağladığı yarar yukarıda belirttiğimizden ibaret değildi. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı ağır yenilgisinden sonra içine düştüğü fevkalade zor şartları değerlendirerek, baskı ve tehdit yollarına başvurmayı da ihmal etmeden, kendisinden yardım ve destek bekleyen Bâbiâli'den Kıbrıs'ı alma becerisini gösterdi. **4 Haziran 1878 tarihinde imzalanan antlaşma uyarınca, Osmanlı Devleti, Doğu Anadolu'daki Rus tehdidi kalkana kadar İngiltere'nin Kıbrıs adasına yerleşmesini kabul etti.** İngiltere elde ettiği bu ödünle Hindistan'la en kısa bağlantı yolunun güvenliğini sağlarken, Bâbiâli ise bu şekilde, Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine genişlemesine karşı İngiltere'nin desteğini sağladığını ve Rusya'ya bağlı bir Ermeni devleti kurulması planının suya düşmesini garanti altına aldığını düşünüyordu.

Ne var ki, Osmanlı Devleti'nin bu beklentisi gerçekleşmedi. Kıbrıs'a yerleşerek Mısır üzerinden Hindistan'la en kısa bağlantı yolunun güvenliğini sağlamış olan İngiltere'nin artık Osmanlı'ya stratejik açıdan ihtiyacı azalmıştı. **Nitekim, Kıbrıs'ın İngiltere'ye devrinin üstünden iki yıl geçmeden 1880'de Gladstone başkanlığındaki Liberal Parti iktidara gelince, İngiltere, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etti. Yeni politikayla, parçalanacak Osmanlı Devleti toprakları üzerinde İngiltere'ye dost küçük devletler kurulması hedefleniyordu. Bu devletler arasında en önemlisi de, Çarlık Rusya'nın güneye doğru yayılma emellerinin önüne set çekecek ve Basra ve Hindistan yolunun güvence altına alınmasını mümkün kılacak İngiltere'ye dost bir bağımsız Ermenistan olacaktı. Bu şekilde Ermenilerin yeni hamisi rolüne soyunan İngiltere, sözünü ettiğimiz yeni politikasını gerçekleştirmek amacıyla Bab-ı Ali üzerindeki baskılarını yoğunlaştırdı.**

Misyoner kuruluşların Ermeni davasında üstlendikleri rol

Hristiyan misyoner kuruluşların, Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne başkaldırmalarına ve bunun sonucu olarak Anadolu'nun kana boyanmasına kayda değer katkıları olmuştur. Özellikle ABD "Ermeni davasına" verdiği desteği büyük ölçüde misyoner kuruluşları vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Anadolu'ya ilk gelen misyonerler İngiliz misyonerleriydi. Bunları Amerikan misyonerleri izledi. 1819'dan itibaren Osmanlı topraklarına yerleşen Amerikan misyonerlerinin temel amacı Müslüman, Yahudi, Rum ve Ermeni toplumlarına Hristiyanlığın Protestan mezhebini kabul ettirmektir. Ancak, Türkleri ve Yahudileri Hristiyanlaştırma çabaları tam bir başarısızlıkla sonuçlandı, Rumlara yönelik çabaları da fazla verimli olmadı. Buna mukabil, çok sayıda Ermeni'nin Protestanlığa geçişini sağlamaları, misyonerlerin kendilerine göre "ulvi görevlerini ifa etmelerine" ve bu nedenle de Ermeni toplumuna güçlü bir bağlılık duygusu hissetmelerine yol açmıştır. Evanjelizmin yayılmasına yapılan bu hizmet merkezi Boston'da bulunan "**American Board of Commissioners for Foreign Missions**" tarafından büyük ilahi bir başarı olarak görülmüştür.

İlginç olan misyonerlerin faaliyetlerinin ve bu bağlamda Ermenilerin siyasi mücadelelerinin desteklenmesinin **ABD Başkanı Wilson** tarafından benimsenerek Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik ABD dış politikasının ana unsuru haline getirilmesidir. 1914'te "American Board" Osmanlı İmparatorluğu içinde okullar, kolejler, klinik ve hastanelerden oluşan geniş bir örgüt kurmayı başarmıştı. **100 Evanjelist Ermeni kilisesinin 15 bin üyesi vardı ve misyoner okullarında 30 bin civarında öğrenci okuyordu.**

Bu okullar, sadece Ermenileri değil, Bulgarları, Arnavutları ve Rumları devlete karşı isyana ve Türk toplumuna karşı derin düşmanlık hisleri beslemeye teşvik eden ve Osmanlı İmparatorluğu'nun altını oyan gayet etkili kin, nefret ve tahrik kaynakları oluşturmuşlardır. Misyonerler yaptıkları işin ulviyet ve zorluğunun algılanması ölçüsünde kendilerine maddi imkân sağlanacağı hesabı içinde, Amerikan kamuoyuna Osmanlı İmparatorluğu idarecilerini ve Türkleri barbar, hunhar ve uygarlıktan nasibini almamış kişiler, gayri-Müslim azınlıkları ise mazlum ve gaddarca ezilen gruplar olarak tanıtmaya yoluna gitmişlerdir. Buna bir örnek vermek için, bir misyoner oğlu olan Independence gazetesi editörü **Edwin Bliss**'in yazdığı "**Turkey and Armenian Atrocities**" adlı kitabın Frances E. Willard tarafından yazılan önsözüne bir göz atalım. Willard şöyle diyor: "**Ermeniler fiziki açıdan diğer bütün ırklardan daha fazla Peygamberimiz İsa'ya benzer. Onlar cesur, temiz ruhlu, ciddi, silahsız, masum ve barışçıldır. Türkler ise, zalim, kindar, çılgın, fanatik, iğrenç, vahşi, gaddar ve işkenceden zevk alan yaratıklardır.**" Bu üslup, bugün hala Amerika'da etkisini koruyan Türkiye ve Türklere karşı kemikleşmiş önyargıların nereden ve nasıl kaynaklandığı hakkında bir fikir vermektedir. (Geniş bilgi için bkz. Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy, 1810-1927*, University of Minnesota, 1971. Jeremy Salt, *Imperialism, Evangelism and the Ottoman Armenians, 1878-1896*, Routledge Press, 1993).

Ermenilerin Anadolu'yu kana boyamaları

Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Ermeni sorununa kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne baskı yapmak için el atmayan büyük devlet kalmamış ve özellikle, Rusya, İngiltere ve Fransa'nın tahrik ve müdahaleleriyle Anadolu'da ardı arkası kesilmeyen Ermeni ayaklanmaları çıkarılarak Türkler ve diğer Müslüman ahali ile Ermenilerin birbirlerine can düşmanı kesilmesi için her şey yapılmıştır. Bu ortamda 1887'de Cenevre'de Marksist Ermeniler tarafından Hınçak Partisi, 1890'da da Tiflis'de Ermeni İhtilal Federasyonu (Taşnaksutyun) kuruldu. Ayrıca, 1878'de Van'da Kara Haç Derneği, 1881'de Erzurum'da Anavatan Müdafileri Derneği (Pashtpan Haireniats) ve 1885'te Van'da İhtilalci Ermenistan Partisi Kuruldu. Tüm bu örgütlerin ortak amacı, ihtilalci çeteler kurmak, Ermeni halkını silahlandırmak ve ayaklandırmak, hükümet yetkililerine ve Ermeni muhbirlere karşı eylem düzenlemek ve sonuçta Ermeni bağımsızlığını sağlamaktır.

Bir yandan bu örgütlerin taraftarları, diğer yandan kiliseler, Ermeni cemaatini silahlandırmaya, kiliseleri ve okulları silah ve cephane deposu haline getirmeye koyuldular. Avrupalı ülkeler de Ermenilere silah, cephane ve para yardımı yapıyordu. Böyle bir hazırlıktan sonra Ermeniler, 1881'den itibaren başlattıkları kanlı şiddet eylemlerini, suikastları, katliamları ve büyük çaplı isyanları bazı kısa duraklamalarla Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürdürdüler. Bu dönemde Ermeniler 40 civarında isyan çıkarmışlar ve aralarında Osmanlı Bankası baskını yapmaya ve **Padişah II. Abdülhamid**'in saltanat arabasını bombalamaya kadar varan sayısız terör eylemlerinde bulunmuşlardır. Osmanlılar bu isyanlar karşısında her devletin yapacağını yapmışlar ve isyanları bastırmak için asilerin üzerine kuvvet göndermişlerdir. İsyandar, Ermeni halkının çoğunluğunun komitelerin faaliyetini benimsemesi nedeniyle kısa sürede bastırılabilmiştir. Ancak, bu olaylar Ermeni komiteleri tarafından Batı ülkelerine ve Hıristiyan kamuoylarına "Ermenilerin Türklerce katledilmesi" olarak yansıtılarak büyük bir gürültü koparılmıştır.

ABD'li ünlü tarihçi **William Langer**, "**The Diplomacy of Imperialism**" adlı eserinde, Ermenilerin büyük Avrupalı devletlerin teşviki sonucu Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak amacıyla Osmanlı yönetimine başkaldırıışlarını ayrıntılı bir şekilde ele almakta ve Ermeni isyancıların hamileri konumundaki Avrupalı devletleri Osmanlı Devleti'ne müdahaleye tahrik etmek için başvurdukları insanlık dışı yöntemlere ışık tutmaktadır. **Langer**, eserinde, Ermeni komitacıların, yıllar boyu, sırf Ermeni köylerine karşı şiddeti ve misillemeyi tahrik etmek maksadıyla masum Müslüman köylerini basarak katliamlar yaptıklarını, sonra da galeyana gelen Müslüman ahalinin Ermeni köylere saldırısını Avrupalıların Osmanlı devletine müdahalesine yol açacak bahane olarak kullanma girişimlerini ayrıntılı biçimde anlatmaktadır. (William Langer, *The Diplomacy of Imperialism*, New York, Alfred A. Knopf, s. 157-8, 322)

Neden bu dönemde bir Ermeni devleti kurulamadı?

Birinci Dünya Savaşına kadar süren bu yerel isyanlar ve terör eylemleri döneminde Doğu Anadolu'da bir Ermeni devletinin kurulamamasının esas nedenini, Ermenilerin hiçbir vilayette nüfus çoğunluğuna sahip olmamaları kadar, bu devletin kimin nüfuzunda olacağı üzerinde büyük Avrupa devletlerinin aralarında anlaşmaya varamamalarında da aramak isabetli olur.

Ermenilerin üzerinde özerk bir Ermenistan'ın kurulmasını istedikleri ve adına Berlin Antlaşması'na atfen **Vilayat-ı Sitte** denilen altı doğu vilayeti Erzurum, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır, Van ve Sivas'tır. Ermeni toprak istekleri zamanla gelişmiş ve Adana, Halep ve Trabzon'u da kapsamıştır. Ermeniler bu vilayetlerden hiçbirinde nüfusun 1/3'ünü bile oluşturmuyorlardı. Encyclopedia Britannica'nın 1910 baskısına göre bu yılda Ermeni nüfusun Osmanlı genel nüfusa oranı % 15'ti...

III. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA RUS-ERMENİ KADER BİRLİĞİ

Savaştan önce Rus-Ermeni işbirliği

Ermeni tezlerini savunan tarihçiler, tehcirin önceden hazırlanmış bir imha planı olarak masum ve huzur içinde yaşamaktan başka bir amacı olmayan Ermeni halkına karşı uygulandığını iddia ederler. Oysa, tarihi gerçekler ve belgeler, Ermeni örgütlerinin, yaklaşan Birinci Dünya Savaşı'nı ve Osmanlı devletinin Almanya safında yer alma olasılığını, Osmanlı toprakları üzerinde bağımsız bir Ermeni yurdu kurma hedeflerine ulaşma yolunda büyük bir fırsat olarak gördüklerini ve topyekun bir ayaklanmaya hazırlandıklarını ortaya koymaktadır. Nitekim, **Ermeni tarihçi Louise Nalbandian'ın da belirttiği üzere, "Ermeni Komiteleri için ivedi hedeflerini gerçekleştirecek top yekun**

ayaklanmayı başlatmanın en uygun zamanı Osmanlıların savaş halinde olduğu zamandı.” (Louise Nalbandian, *Armenian Revolutionary Movement*, University of California Press, 1963, s.111)

Esas amacı Ermenileri kullanarak Doğu Anadolu’yu ilhak etmek olan Rusya da, savaş bulutları ufukta toplanırken boş durmuyor, Osmanlı Devleti topraklarını işgal hazırlıklarını tamamlamaya çalışıyordu. Moskova’nın teşvikiyle, Rusya Ermenileri Rus ordusuyla birlikte Osmanlı Devletine karşı saldırı hazırlıklarına başlamışlardı. Bu hazırlık bağlamında, Eçmiyazın Katolikos’u Tiflis’te Çar’la görüşmesinde muhatabına, **“Anadolu’daki Ermenilerin kurtuluşunun ancak Türk egemenliğinden ayrılarak özerk bir Ermenistan teşkil etmeleri ve bu Ermenistan’ın Rusya’nın himayesinde olabileceğini” bildirmişti.** (Tchalkouchian, *Le Livre Rouge*, Paris, 1919, s.12)

Ermenilerin, çıkması beklenen savaşta Boğazlar ve Anadolu’nun doğusundaki topraklar üzerindeki stratejik hedeflerini gerçekleştirme hesabını yapan Rusya ile tam bir kader birliği içine girmiş olduklarını tarihçi Stanford Shaw şu ifadelerle belirtiyor:

“Çar II. Nikola, Ermenilerle nihai işbirliği planlarını yapmak üzere Kafkasya’ya geldiği zaman, Ulusal Ermeni Bürosu Tiflis’te şu açıklamayı yaptı:

‘Bütün ülkelerden Ermeniler şanlı Rus Ordusu’na katılmak ve kanlarıyla Rusya’nın hedeflerine hizmet etmek için koşup geliyorlar... Rus bayrağının özgürce Çanakkale ve İstanbul Boğazı üstünde dalgalanmasını sağlayalım. Büyük Majesteleri, sizin iradenizle Türklerin boyunduruğu altındaki halkları özgürlüğe kavuşturalım. Hristiyan dininden olduğu için zulüm gören Türkiye’deki Ermeni halkına Rusya’nın himayesi altında yeni bir özgür yaşam kazandıralım.’

Ermeniler Çarlık orduları saflarına büyük kitleler halinde katıldılar. Osmanlıları arkadan vurmak için plan ve hazırlıklar yapıldı ve Çar St. Petersburg’a artık kendisi için İstanbul’un yolunun açıldığından emin olarak döndü.” (Stanford Shaw & Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey; Volume II: Reform, Revolution & Republic: The Rise Of Modern Turkey, 1808-1975*. London Cambridge University Press, s. 314-315)

Toplu Ermeni isyanı ve Ermenilerin Rus ordusuna katılması

Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşı’na 1 Kasım 1914’te girmesiyle birlikte, Ermeni komiteleri, Ermeni halkına Osmanlı İmparatorluğu’na karşı topluca isyan etmeleri ve Rus ordularına destek vermeleri çağrısında bulundular. Umutları, Rusya’nın zaferine yapacakları katkının, Moskova tarafından Osmanlı toprakları üzerinde bağımsız bir Ermeni devletinin kurulması suretiyle ödüllendirileceğiydi.

Yukarda da işaret ettiğimiz üzere, Ermeni tezlerini savunan tarihçilerin birçoğu, gerek Ermenilerin Osmanlılara karşı ayaklanmalarını, gerekse işgalci Rus ordusu saflarına katılmalarını, Osmanlıların tehcir kararı üzerine giriştikleri bir meşru müdafaa hareketi olarak izah etme alışkanlığındadırlar. Ancak, bu iddiaları tamamen gerçek dışıdır. Ermenilerin tehcir kararından çok önce, savaşın başlamasıyla birlikte isyan bayrağını kaldırdıkları ve Rusya safında yer aldıkları tarihi bir gerçektir. Nitekim, Rus-Osmanlı savaşının patlak vermesi üzerine, Taşnak Komitesi, yayın organı Horizon’da şu bildiriye yayımlamıştır:

“Ermeniler en küçük bir tereddüt göstermeden İtilaf Devletleri’nin yanında yer almışlar, bütün güçlerini Rusya’nın emrine vermişler, ayrıca gönüllü ayları teşkil etmişlerdir.” (Uras, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, 2. Baskı, İstanbul, s. 594-600)

Savaşın başlarında Talat Paşa, Ermeni Erzurum mebusu Vartkes efendi ve Taşnak Komitesi’nin tanınmış üyelerine, Enver Paşa da Ermeni Patriği’ne, isyan ve ihtilal eylemlerine devam etmeleri ve düşmanla işbirliğine son vermemeleri halinde şiddetli tedbirler almak zorunda kalacaklarını

bildirmişlerdir. Bu uyarılara rağmen, Vahan Papazyan ve Karakin Pastırmacıyan adlı mebuslar Kafkasya'ya geçerek Osmanlı ordusuna karşı savaşa başladılar. Vahan Papazyan yayınladığı bildiriyle, “Kafkasya'daki gönüllü Ermeni alaylarının, Rus ordularının öncüleri olarak Ermenilerin yaşadıkları kilit noktaları ele geçirmelerini ve Anadolu topraklarında ilerleyecek Ermeni alayları ile hemen birleşmesi...” talimatını vermiştir. Hınçak Komitesi de örgütüne gönderdiği talimatta, “Komitenin bütün gücüyle mücadeleye katılarak İtilaf Devletleri'nin ve özellikle Rusya'nın müttefiki sıfatıyla Ermenistan, Kilikya, Kafkasya ve Azerbaycan'da zaferi sağlamak için her türlü vasıta ile İtilaf Devletleri'ne yardım edeceğini bildirmiştir. (*Ermeni Komitelerinin Amâl ve Harekât-ı İhtilâliyesi*, İstanbul, 1917, s. 151-153)

Rus ordusu Osmanlı ve Rus Ermenilerinden kurulmuş gönüllü alaylar öncülüğünde doğudan Osmanlı topraklarına girerken, Osmanlı ordusundaki Ermeniler de firar ederek, ya Rus ordusuna ya da çetelere katıldılar. Bu ortamda yıllardır kiliselerde ve okullarda saklamış oldukları silahlarla donanan Ermeni ahali, erkekleri cepheye olduğundan savunmasız kalan Türk köylerine saldırarak katliama başladılar. Dahası, Ermeni çeteler Osmanlı kuvvetlerini arkadan vuruyor, birliklerin hareketini engelliyor, ikmal yollarını kesiyor, yaralı konvoylarını pusuya düşürüyor, köprü ve yolları imha ediyorlardı.

Prof. Justin McCarthy: “İlk kanı akıtan, iç savaşı başlatan Ermenilerdir”

Amerikalı tarih profesörü Justin McCarthy Ermeni isyancıların ve gerilla birliklerinin Rus ordusuna verdiği desteğin Osmanlı savunması üzerindeki yıkıcı etkilerini şöyle değerlendiriyor:

“I. Dünya Savaşı başlamadan önce Ermeni gerilla çeteleri Rus İmparatorluğu'nda örgütlenmeye başlamıştı. Binlerce Osmanlı Ermenisi Rus eğitim kamplarına eğitildiler. Türk-Rus savaşı başlayınca bunlar Türklerle savaşmak ve Rus savaş gücüne destek vermek için geri döndüler. Anadolu'daki depolarda, kullanıma hazır olarak saklanan silah ve cephaneye donatıldılar. Bunların sayıları 100.000 kadardı.

Ermeni tarih miti, barışsever Ermenilerin hiçbir tahrik olmadan Türkler tarafından saldırıya uğradıklarını anlatır. Oysa gerçek durum bunun tersidir. İlk kanı akıtan Ermenilerdir. İç savaşı başlatan Ermenilerdir. Ermeni milliyetçileri ayaklanma amacıyla örgütlenmeye başladıklarında hiçbir Ermeni sürgün edilmemiş, hiçbir Ermeni politikacı asılmamış, hiçbir Ermeni Osmanlı askerinin ellerinde ölmemiş, hatta savaş resmi olarak ilan edilmemişti bile... Ama, Ermeniler, kendi vatanlarına, kendi devletlerine karşı, onun baş düşmanı olan Rus İmparatorluğu'nun yanında çarpıştılar. O zaman da özgürce itiraf ettikleri gibi, vatanlarına hıyanet ettiler.

Enver Paşa, Rusları Sarıkamış'ta cesur ama kötü tasarlanmış bir saldırıyla bozguna uğratmayı denedi. Fena halde başarısızlığa uğradı ve ordusunun dörtte üçünü kaybetti. Bu nedenle Rus ordusu karşısındaki Osmanlı güçleri enkaz durumundaydı. Ruslar hem sayıca daha fazla hem de daha iyi donanımlıydılar. Osmanlı güçlerinin tek şansı savunma durumlarını korumaktı. Cepheye bir kişiye bile ihtiyaç vardı. Ne var ki, en deneyimli bazı askeri birlikler cepheden çekilip Ermeni isyancılarla çarpışmaya yollanmıştı. Bu nedenle Osmanlı cephesi tehlikeye düşmüştü.

Ermeni komitacı ve çetelerinin yarattığı tehlike hem Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını hem de Anadolu'daki Müslümanların yaşamlarını ciddi bir biçimde tehdit ediyordu. Ermeni çeteleri aslında bütün Doğu Anadolu'da faaliyet gösteriyor, ulaşımı engelliyor, iletişim hatlarını kesiyor ve ücra Müslüman köylerine saldırıyorlardı. Bazı ayaklanma bölgelerinin stratejik bir amaçla seçildiği belli. Örneğin, Sivas vilayetinin nüfusunun sadece % 13'ü Ermeni. Sivas cepheden uzak olduğu gibi, aynı zamanda olası bir Rus desteğine de uzak düşüyor. İlk bakışta burada düzenlenen Ermeni isyanı pek o kadar anlamlı gözüküyor. Ancak, buranın kilit bir ikmal merkezi olduğu, Osmanlı cephesine ulaştırılmak istenen savaş malzemesi ile askeri takviye birliklerinin Sivas'tan geçmesinin zorunlu olduğu, savaş bölgesine yayılan telgraf sisteminin merkezini oluşturduğu, ulaşım ve iletişimin darboğazı olduğu dikkate alındığında Ermenilerin isyan için Sivası seçmelerinin nedeni anlaşılır. Sivas'ta herhangi bir kırılma Osmanlı savaş gücüne ağır bir darbe olacaktı.” (*Prof. Justin McCarty'nin 24 Nisan 2002 tarihinde Yeditepe Üniversite'sinde yaptığı “ The First Shot” başlıklı konuşmasından özetlenmiştir.*)

Goçnak isimli Ermeni gazetesi : “Van'da sadece 1500 Türk sağ kaldı”

Rus ordusuyla birlikte Osmanlı topraklarına giren Ermeni gönüllü alay mensuplarının Türk ve Müslüman ahaliye yaptığı katliam ve vahşet o denli ağır olmuştur ki, bu durumdan rahatsız olan Rus komutanlığı bazı Ermeni birliklerini geri hatlara çekmek zorunluluğunu hissetmiştir. Bu vahşete tanık olan subayların hatıratı Ermenilerin insanlık dışı eylemlerini yansıtmaktadır. (*Journal de Guerre du Deuxième Régiment d'Artillerie de Forteresse Russe d'Erzeroum*, 1919.)

Rus kuvvetlerinin 1915 Mart'ında Van istikametinde ilerlemeye başlamalarını fırsat bilen Ermeniler, Rus saldırısını kolaylaştırmak amacıyla 11 Nisan'da vilayette genel bir isyan başlattılar. Van kenti Taşnaksutyun komitesi başkanı Aram Manukyan'ın emrindeki komitacılar tarafından kuşatıldı ve ateşe verildi. Türklere ve Müslüman ahaliye ait evlere ve devlet dairelerine bombalar atılarak büyük bir tahribat yapıldı. İsyancılara karşı kenti savunmanın imkansız olduğunu gören Vali Cevdet Bey, Van Kalesi'ni tahliye etmeye başladı. Öncelikle kaleye sığınmış olan Müslüman ahalinin çetelerin saldırılarından korunması için daha güvenli olan iç bölgelere gönderilmesine başlandı. Ancak, kaleden ayrılan sivil göç kabileleri Ermeni isyancıların saldırılarına uğrayarak katledildiler. **Van Kalesi 17 Mayıs günü isyancıların eline geçti. Kalenin düşmesinin ardından komitacılar hayatta kalan Türkleri de katlettikten sonra, Van'ı 18 Mayıs'ta Rus ordusuna teslim ettiler. Bunun üzerine, Rus Çarı II. Nikola, 21 Nisan 1915'te gönderdiği bir telgrafla Van'daki Ermeni komitesine "Rusya'ya yaptıkları hizmetler" nedeniyle teşekkür etti.** Amerika'da yayımlanan Goçnak isimli Ermeni gazetesi 24 Mayıs 1915 tarihli sayısında Van'a ilişkin haberinde "Van'da yalnızca 1500 Türk'ün sağ kaldığını" övünerek bildirdi. Bu gelişmeler sırasında, İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale Boğazını zorluyordu. 15 Nisan'da Müttefik Devletler'in Gelibolu'ya çıkartma hareketine başlamaları İstanbul üzerindeki tehdidin acil bir nitelik kazanmasına yol açtı.

V. TEHCİR (ZORUNLU GÖÇ) KARARININ ALINMASI

24 Nisan 1915 genelgesi ve tutuklamalar

Osmanlı Hükümeti seferberlik ilanından itibaren dokuz aylık sabırlı bir bekleyişten sonra Ermeniler konusunda etkili kararlar alma ve köklü önlemlere başvurmak zorunda kaldı. Bu kararların ilki olan **24 Nisan 1915 genelgesi** tehcir kararının öncüsü ve habercisidir. Hükümet bu kararı Osmanlı Devleti üzerindeki tehdidin yoğunlaştığı bir ortamda almıştır. Osmanlı orduları Doğu Anadolu'da Rusya karşısında peş peşe yenilgilere uğramış ve Çanakkale savaşlarında İtilaf devletlerinin karaya çıkarma hazırlıkları İstanbul'u acil bir tehdit karşısında bırakmıştı. Ancak, 24 Nisan genelgesini tetikleyen esas olgu, Ermenilerin, Zeytun, Bitlis, Muş, Erzurum ve Sivas'ta ayaklanıp çatışmalar çıkarmalarının ardından patlak veren Van isyanının iyice alevlenmesi ve burada geçici bir hükümet kurulmasıdır. Bu isyanı başlatan ve Ermenileri silahlandıran komite yuvalarını ve ihtilal kuruluşlarını dağıtmak için Dahiliye Nezareti vilayetlere ve mutasarrıflıklara söz konusu genelgeyi yollayarak, Taşnak, Hınçak ve benzeri Ermeni komitelerinin kapatılmasını, evraklarına el konulmasını, elebaşları ile zararlı faaliyetleri bilinen Ermenilerin tutuklanmasını, bunlardan buldukları yerlerde kalmaları sakıncalı görülenlerin münasip yerlerde toplanmasını ve tutuklananların askeri mahkemelere sevki talimatını vermiştir. 26 Nisan'da da Başkumandanlık benzer içerikte bir genelge göndererek elebaşların askeri mahkemelere sevki ile suçluların cezalandırılmasını istemiştir.

Bu talimat uyarınca, İstanbul'da, devlete ihanet, Osmanlı toprakları üzerinde bağımsız Ermenistan kurma girişiminde bulunmak ve isyan hareketini desteklemek gibi ağır suçlarla suçlanan 235 kişi tutuklanmıştır. Tutuklananlar, Taşnak, Hınçak ve Ramgavar örgütlerine mensup olduğu tespit edilen komitecilerdir. Tutuklananların sıradan Ermeni vatandaşı olmayıp, tamamen örgüt mensubu Ermeniler olduğu İngiliz istihbaratı tarafından da doğrulanmıştır. Mütareke döneminde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe 21 Mayıs 1919'da gönderdiği şifre telgraflarda 24 Nisan 1919 tutuklanan Ermenilerin "Müttefik ordularına hizmet eden Ermeni gönüllüler veya Müslüman katliamı sorumluları olduğunu kaydetmiştir. (İngiliz arşivlerinden naklen, Hikmet Özdemir ve diğerleri, *Ermeniler Sürgün ve Göç*, Türk Tarih Kurumu yay. Ankara, 2004, s.62.)

Ortada, ne bir “katliam” ne de “Ermeni halkının varlığını tehlikeye atacak organize bir tedhiş hareketi” olmamasına rağmen, Ermeniler bu olayı ustaca bir manevrayla uluslararası propaganda aracı haline getirmişler ve Ermeni toplumunun entelektüel-elit tabakasını oluşturan bu kişilerin Ermeni toplumunu zafiyete uğratmak amacıyla katledilmek için tutuklandıklarını iddia etmişlerdir. Başpiskopos Kevork, ABD Başkanı’na, “Türk fanatikliğinin şiddetine terkedilmiş olan Türkiye’deki Ermeni halkının korunması için” imdat telgrafları göndermiştir. Ermenilerin her yıl “soykırımının yıldönümü” diye andıkları 24 Nisan işte bu tutuklamalar nedeniyledir.(Geniş bilgi için bkz. Sarıay Yusuf, *What Happened on April 24, 1915?, A Case Study on the Circular of 24 April 1915 and Arrest of the Armenian Committee Members in İstanbul*, *International Journal of Turkish Studies*, Volume 14, Nos.1-2, Fall 2008, pp. 75-101.)

Sevk ve İskan (Tehcir) Kanunu

Ancak bu önlemden beklenen sonuçların alındığı söylenemez. Van dışındaki diğer bölgelerde de isyan halinde olan Ermeniler yol kesmeye, Müslüman köyleri basarak halkı katletmeye devam ettiler. Türk ordusu savaş alanında olduğu için cephe gerisinde meydana gelen ve bir kısmı savaş gücünü olumsuz etkileyen olayları önlemek için yeterli kuvvet ayıramıyordu. Başkumandan Vekili Enver Paşa, bu duruma bir çare olmak üzere 2 Mayıs 1915 tarihinde Dahiliye Nazırı Talat Paşa’ya şu yazıyı gönderdi:

“Van gölü etrafında ve Van valiliğince bilinen belirli yerlerdeki Ermeniler, isyanlarını sürdürmek için daima toplu ve hazır haldedirler. Toplu halde bulunan Ermenilerin buralardan çıkarılarak isyan yuvalarının dağıtılması düşüncesindeyim. III. Ordu komutanlığı’nın verdiği bilgiye göre Ruslar 20 Nisan 1915 tarihinde kendi sınırları içindeki Müslümanları çıplak bir halde sınırlarımızdan içeriye sokmuşlardır. Hem buna karşılık olmak ve hem de yukarıda bahsettiğim amacı sağlamak için ya bu Ermenileri aileleri ile birlikte Rus sınırı içine göndermek veyahut bu Ermenileri ve ailelerini Anadolu içinde çeşitli yerlere dağıtmak gereklidir. Bu iki şekilde uygun olanın seçilmesiyle tatbikini rica ederim. Bir mahzuru yoksa isyancıların ailelerini ve isyan bölgesi halkını sınırlarımız dışına göndermeyi ve onların yerine dışardan gelen Müslüman halkın yerleştirilmesini tercih ederim.” (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Şifre, nr. 52/282*)

Dahiliye Nezareti’nin bu konudaki 13 Mayıs 1915 tarihli yazısı üzerine 27 Mayıs’ta toplanan Meclis-i Vükela (Bakanlar Kurulu), **Sevk ve İskan (Tehcir) Geçici Kanunu**’nu çıkarmıştır. **Kanun, hükümet icraatına karşı gelen, ülke savunması açısından tehlike az eden, düşmana casusluk yapan ve ülke çıkarlarına ihanet edebilecek kişilerin, imparatorluğun belirli bölgelerinde ikamete tabi tutulmalarını öngörüyordu.**

Tehcirin esas nedeninin ilerleyen Rus ordusu karşısında savunma ve direnme gücü tehlikeye düşen Osmanlı ordusunun ardını emniyete almak için başvuru zorunlu bir askeri önlem olduğu her ne kadar Türk tarihçilere ilaveten Profesör Bernard Lewis, Profesör Stanford Shaw ve Profesör Justin McCarthy gibi birçok ünlü Batılı tarihçi tarafından arşiv belgelerine dayanılarak ileri sürülüyorsa da, Batılı akademisyenler arasında genellikle kabul edilen görüşün Ermeni tezleri doğrultusunda olduğu görülür. **Söz konusu akademisyenler, 1915 Ermeni isyanının I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti’nin güvenliği açısından hiçbir zaman ciddi bir tehdit oluşturmadığını, bu nedenle Ermeni tehcirinin gereksiz olduğunu ısrarla belirtirler ve isyanın İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından Ermenilere etnik temizlik ve soykırım yapmak için önceden tasarlanmış bir bahane olarak kullanıldığını vurgularlar.**

1915’te Ermeni isyanı Osmanlı güvenliği için gerçek bir tehdit miydi?

ABD’li asker kökenli tarihçi Edward J. Erickson’un, 1915 Ermeni isyanlarının Rus istilasına karşı savaşı Osmanlı ordusunun güvenliği açısından ağır ve acil bir tehdit oluşturup oluşturmadığı konusunu, Osmanlı ordusunun Doğu Anadolu’daki ulaşım hatları şebekesi ve lojistik ikmal düzen ve imkanları açısından değerlendiren “**Ermeniler ve Osmanlı Askeri Politikası, 1915**” başlıklı makalesi, Ermeni tezlerini savunanlar için ezber bozucu niteliktedir.

(Erickson, Edward J., *The Armenians and Ottoman Military Policy, 1915*, War in History 2008, s. 141-167). 20. yüzyıl başlarında Osmanlı ordusunun yaptığı savaşlar ve ordunun durumu hakkında birçok eseri bulunan Erickson’un bu makalesinin can alıcı noktaları aşağıda özetlenmiştir:

► Rus ordusunun karşısında bulunan **Osmanlı 3. Ordusu’nun 26 Eylül 1914’te mevcudu 168.608 askerdi**. Motorlu vasıta olmadığından ordunun taşıma-ulaşım gücü 53.704 hayvandan oluşuyordu. 1914 sonunda Rus kuvvetlerine karşı yapılan Sarıkamış harekati ağır bir yenilgiyle sonuçlandı ve 3. Ordu ölü, yaralı ve esir olarak 57.000 zayıat verdi. Rus ordusunun 1915 Nisan’ında Van ve Malazgirt saldırılarından sonra tekrar Mayıs’ta saldırıya geçmesi 3. Ordu’yu etkisiz hale getirdi. Bu savaşlardaki kayıplar da Sarıkamış’la eşit düzeydeydi. **Verilen zayıat sonucunda 3. Ordu’nun mevcudu 59.000 kişiye indi. Hayvan mevcudu da 15. 800 civarındaydı. 1915 Mayıs’ına gelindiğinde, 3. Ordu piyade tümenlerinin 9.000 olması gereken mevcudu 2.000’e inmiş; cephedeki erzak ve cephane stokları da kritik düzeylere düşmüştü.**

► Merkezi Erzurum’da bulunan **3. Ordu Menzil Müfettişliği**, çarpışan orduya erzak, cephane ve diğer ikmal malzemelerini iletmekle görevliydi. Müfettişliğin sorumluluğu, ordu destek birliklerini, cephane depolarını, trenle nakliyatı, ekmek fırınlarını, tamir atölyelerini, sahra hastanelerini, yaralı nakliyatını, ilaç ve sağlık malzemeleri depolarını ve işçi taburlarını da kapsıyordu. **Cephenin ön hatlarındaki Osmanlı birliklerinin en yakın tren istasyonuna mesafesi 800 kilometreydi.** 3. Ordu Menzil müfettişliğinin sorumluluğu batıya ve güneye doğru 800 kilometre uzanan bir alandaki ulaşım ve iletişim hatları ile menzil nokta komutanlıkları, erzak ve cephane dağıtım merkezleri ve tesislerinden oluşan lojistik-ikmal şebekesini kapsıyordu. **Motorlu vasıtası olmayan** Müfettişlik, şoselerle çoğunluğu adi yollardan **at arabaları ve kağnılarla nakliyat** yaparak ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için çaba gösteriyordu.

► 3. Ordu Menzil Müfettişliği’nin bu işleri yapması için emrinde 10 bin kişi vardı. Ulaşım ve iletişim sistemi ile Lojistik-ikmal şebekesini koruyacak ayrı bir muharip kuvvete sahip değildi. **Müfettişliğe korunması amacıyla sadece 1232 tüfek ve 82 kasa cephane verilebilmişti.** Suriye ve Filistin’de çarpışan ve Menzil Müfettişliği Şam’da bulunan 4. Osmanlı Ordusu’nun lojistik ikmal hatları da 3. Ordu Menzil Müfettişliği sorumluluk alanından geçiyordu. Bu nedenle 3. Ordu’nun geri bölgelerinde Ermeni isyanı nedeniyle karşılaşılan sorunlar, 4. Ordu’nun lojistik ve güvenliğini doğrudan etkiliyordu. Anılan sorunlar Mezopotamya’da konuşlanmış bulunan 6. Osmanlı Ordusu’nu da dolaylı olarak etkiliyordu. **1915’te her üç ordu da düşmanla temas halindeydi.** 4. Ordu’nun 1915 yılı Şubat’ı sonunda İngilizlere karşı giriştiği Kanal harekati da Sarıkamış gibi yenilgiyle sonuçlanmıştı.

► 3. Ordu’nun lojistik desteği, **kuzeyde Sivas-Erzincan-Erzurum koridorundan, güneyde ise Diyarbakır-Bitlis-Van koridorundan** sağlanıyordu. Ermeni isyanlarının başlamasıyla birlikte Rusya tarafından silahlandırıldığından ve yönlendirildiğinden kuşku bulunmayan **Doğu Anadolu Ermenileri Daşnak ve Hınçak partileri liderliğinde, Rus ordusunun istila planlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olacak biçimde, koruma altında olmayan söz konusu lojistik destek koridorlarını kapatmaya, telgraf hatlarını kesmeye, yol ve köprüleri sabote etmeye ve bu koridorlar üzerlerindeki köy ve kasabalara saldırıp katliamlarda bulunmaya başladılar.** Nisan ortalarında Van’ı ele geçirmeleri, hemen arkasından 22 Nisan’da Sivas’ta bir isyan başlatmaları bu amaca yönelikti. **Osmanlı ordusunun Ermeni isyanına karşı önceden düzenlenmiş bir planı olmadığı için, geri bölgeleri koruma planı da yoktu. Bir stratejik ihtiyat gücü de oluşturulmamıştı.** Bu nedenle Ermeni isyanı patlak verince **3. Ordu’nun şahdamarı olan geri bölgeler ve lojistik yollar**

korunamadı. 3. Ordu'nun, cephede düşmanla temas halindeki birliklerinden geri bölgeleri ve lojistik destek koridorlarını korumak için yeterli kuvvet ayırması mümkün değildi. Esasen, Osmanlı ordusunun Van isyanını bastıramaması da bu nedenden ileri geliyordu

► Nisan ayının sonuna doğru, Osmanlı Genel kurmayı ve 3. ve 4. ordu kurmayları, Ermenilerin yerel isyanlarının ve saldırılarının **bölgede kitlev□ bir isyana dönüşeceği** kanısına vardılar. Böyle bir isyan devletin savaş gücüne karşı ağır bir tehdit oluşturacaktı. En önemlisi de, **savaş koşulları nedeniyle, Osmanlı devletinin elindeki kuvvetler büyük çapta bir isyan hareketi ile baş edebilecek boyutta değildi.**

► Mayıs sonlarına gelindiğinde, esasen vermiş olduğu zayıflar sonucunda etkinliğinden çok şey kaybetmiş olan 3. Ordu'nun lojistik ikmal durumu da son derece yetersiz bir hale düşmüştü. **Bu durumda lojistik destek zincirindeki bir kesinti 3. Ordunun savunma gücünü tamamen yitirmesine yol açacaktı. Bu tarihlerde, Ermeni çetelerinin kuzey lojistik ikmal koridorunu tamamen kesme gücünde oldukları ortaya çıktı.** Ayrıca, güney koridoru da silahlı isyan nedeniyle tehdit altındaydı. Bu dönemde, Akdeniz'deki İngiliz ve Fransız donanmaları tarafından, Ermeni çetecilerin de desteğiyle İskenderun Dörtyol bölgesine amfibik bir çıkartma yapılmasının beklenmesi nedeniyle 4. Ordu'nun da iletişim ve lojistik hatları tehdit altında bulunuyordu.

► Sonuç olarak belgeler, Doğu Anadolu'da Osmanlı ulaşım ve lojistik ikmal hatlarının tamamen korumasız ve tehdit altında olduğunu ve Çarlık Rusya'sı tarafından desteklenen ve yöneltilen Ermeni güçlerinin bu hatları her an kesme ve imha etme kapasitesinde olduğunu ortaya koyuyor. Bu durumda lojistiğin kısa bir süre için olsa dahi kesilmesi, cephedeki savaş halindeki 3. Osmanlı Ordusu için gayet endişe verici bir durum yaratırdı. Bu nedenle, Osmanlı devleti açısından tehciye başvurmak zorunlu bir hale gelmiştir. **“Tehcir kararı askeri bir soruna bulunan askeri bir çözüm olmuştur. Tehcir kararının alınmasına belki siyasi ve ideolojik faktörler de katkıda bulunmuş olabilir, ancak bunlar , Ermenilerin büyük bir askeri tehdit oluşturduğu gerçeğini değiştirmez.”**

Erickson'un ATASE belgelerini de incelemek suretiyle yazdığı bu makalenin bulguları, “savaş şartlarının tehciye başvurulmasını asla gerektirmediğini ve gerçekte tehcirin Ermenilerin yok edilmesi için İttihatçılar tarafından suni olarak yaratılan ve yararlanılan bir bahane olduğu” iddiasını kökten çürütücü bir ağırlık taşıyor.

Tehciye tabi tutulanların zarar görmelerini önlemek için gösterilen çabalar

Sevk ve İskan Geçici Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin olarak birçok kanun geçirilmiş ve hükümet talimatı hazırlanmıştır. Bu kanun ve talimatlar, tehciye tabi kişilerin kafile halinde nakledilirken can ve mallarının muhafız müfrezeler tarafından korunmasını, yolda yiyeceklerinin sağlanmasını, yeni yerleşim yerlerinde konutlara yerleştirilmelerini, sağlık durumlarının kontrol edilmesini, üretici hale getirilmeleri için gerekli önlemlerin alınmasını ve bu amaçla kendilerine gerekli donanım ve malzemenin sağlanmasını, terk ettikleri yerlerde kalan mal, eşya ve menkul değerlerine takdiri-kıymet komisyonlarıyla kıymet biçilip bedellerinin kendilerine ödenmesini ve tehcir edilen kişilerin can, mal ve namuslarına saldırılması halinde suçluların şiddetle cezalandırılmasını öngörmektedir. Bu yasa ve talimatlar, Osmanlı Hükümeti'nin, Ermeni halkının naklinin azami düzen ve güven içinde ve kabul olduğu kadar zahmetsiz koşullarda yapılması amacıyla, somut, gayet titiz ve insancıl bir çaba gösterdiğini ortaya koyuyor. Nitekim 27 Mayıs'ta yapılan Bakanlar kurulu müzakerelerinde tehcirin uygulanmasıyla ilgili olarak şu kararlar alınmıştır:

Bu sebeple mezk□r tezkerede (İçişleri Bakanlığı'nın 270 sayılı tezkeresi) açıklandığı gibi, isimleri zikredilen köylerde ve kasabalarda yaşayan Ermenilerden nakli gerekenlerin tespit edilen iskan mahallerine refah içinde ve zarar görmeden ulaştırılmaları ve yerleştirilecekleri yerlerde istirahatlarının temin edilmesi gerekmektedir. Ayrıca can ve mallarının korunması suretiyle yerleşim mahallerine ulaştıklarında tespit

edilen yerlere iskan edilinceye kadar muhacirlere ait ödenekten işeleri; geçmişteki mali ve ekonomik durumlarına göre mal ve arazi tahsisi; içlerinden muhtaç olanlara Hükümet tarafından mesken inşası, çiftçi ve sanat erbabına tohumluk, alet ve edevat tevzi; terk ettikleri yerde kalan malları ve eşyalarının veya kıymetlerinin kendilerine uygun bir şekilde iadesi; (...) zeytinlik dutluk, bağ ve portakallıklar ile dükkan, han, fabrika ve depo gibi akarların açık artırma ile satılarak veya kiraya verilerek elde edilecek meblağların kendilerine verilmek üzere sahiplerli namına emaneten mal sandıklarına konulması; zikredilen işlemlerin yerine getirilmesi için gereken masrafların Muhacirler Fonu'ndan ödenmesi konusunda zikredilen Bakanlık tarafından düzenlenen talimatın tam olarak uygulanması gerekmektedir. Böylece terk edilen malların korunması, idaresi, iskan işlemlerinin yürütülmesi, tanzimi ve teftişi ve bu konuda Talimat hükümlerinin ve Bakanlık kararlarının esas alınması, tali komisyonlar kurularak maaşlı memur istihdamı; bunların doğrudan İçişleri Bakanlığı'na bağlı olmaları ve bir reis ile İçişleri ve Maliye bakanlığından birer memur olmak üzere iki azadan meydana gelecek komisyonların Valilerin nezareti altında Talimatın hükümlerini icra eylemeleri tensip edilmiştir. *(Meclis-i Vükela Müzakeratına Mahsus Zabıtname Hülasa-i meali, Başbakanlık Arşivi, İstanbul, Meclis-i Vükela Mazbataları, Cilt 198, karar No. 1331/163)*

İskan bölgeleri ve tehcir kararının dışında bırakılanlar

Tehcir başlangıçta doğrudan cephelerin güvenini tehlikeye düşüren savaş alanlarına yakın vilayetler ile Akdeniz'e bitişik bölgelerde uygulanmıştır. Cephele yakın bölgelerde oturan Ermeni halkının bir bölümü ordunun lojistik ikmal ve iletişimin işlevlerine sabotaj eylemleri yapıyor, Müslüman halkı katlediyor ve asilere yataklık ediyordu. Bu nedenle, tehcirin başlangıçta, Van, Bitlis, Erzurum vilayetleri ile, Adana, Mersin, Kozan, Cebel-i Bereket kazaları, merkezi hariç olmak üzere Maraş mutasarrıflığı, Halep vilayetinde, İskenderun, Beylan, Antakya kazalarında uygulanması kararlaştırılmıştır. Sevk edilecek Ermeni halkının da, Musul ve Zor mutasarrıflıklarına, Halep Vilayeti'nin doğu ve güneydoğusuna ve Suriye vilayeti'nin doğusuna nakledilmeleri öngörülmüştür.

Tehcir kararı bütün Ermenilere uygulanmamış, bazı şartlara sahip olanlar uygulamanın dışında bırakılmıştır. Dahiliye Nezareti'nden vilayet ve mutasarrıflara verilen talimat gereğince, ticaret yapan devlete sadık Ermeniler, güçsüz kadınlarla askeri imalathanelerde çalışanlar, Ermeni Katolik misyonerleri, Düyun-ı Umumiye'deki Ermeni memurlar, Ermeni mebus ve aileleri, sevk edilmemiş olan Protestan Ermeniler, şimendifer memurları ve ameleleri, yetimhanelerdeki öğretmenler ve çocuklar, Ermeni subay ve askerlerinin aileleri, Ermeni sıhhiye subaylarının aileleri, hasta ve ama Ermeni aileleri tehcire tabi tutulmamıştır. İstanbul, İzmir ve Halep'deki geniş Ermeni nüfusu da tehcir dışında bırakılmış ve bu toplumlar yaşadıkları kentlerdeki Türk/Müslüman ahalinin de maruz kaldığı açlık ve bulaşıcı hastalıklar gibi sıkıntılar hariç, savaştan zayıf vermeden çıkmışlardır.

Zorunlu göçte karşılaşılan düzensizliklerin yol açtığı kavıplar

Osmanlı Hükümeti karşılaştığı büyük ve acil iç ve dış tehditler nedeniyle devletin varlığını korumak ve yurt topraklarında ilerleyen düşman ordusuna karşı savaşan Osmanlı ordusunun ardını emniyete altına almak maksadıyla, benzer tehlikelerle karşılaşan tüm devletlerin almakta tereddüt göstermeyecekleri bir önleme başvurarak, savaş bölgeleri yakınlarındaki Ermeni halkını güneydeki Osmanlı topraklarından Suriye vilayeti ile Irak'ta ikamete mecbur etmiştir. Bu önlem, düşmanla işbirliği yaptığı sabit olan ve bunu bir iftihar vesilesi olarak ilan eden bir topluluğun zararlı faaliyetlerinin önlenmesi ve Sarıkamış felaketinden sonra zayıflayan ve Rus ordusu karşısında geri çekilen Osmanlı ordusunun savaş direncinin muhafazası açısından yaşamsal önemdeydi.

1915 Haziranı'nın başından itibaren Maraş'tan Bursa'ya kadar uzanan bölgede birçok Ermeni isyanı baş göstermiş ve Ermeni çeteleri Türk ve Müslüman halka saldırmıştır. Bu tür olayların artması üzerine, tehcir uygulaması, isyan çıkaran ve Ermeni komitecilerine yataklık eden diğer vilayetlerdeki Ermenileri de kapsamıştır. Bu durumda Ermenilerin iskan edilecekleri mntıklar genişletilmiş ve Kerkük Sancağı ile Suriye'nin Havran ve Kerek sancaklarındaki köy ve kasabalara da Müslüman ahalinin nüfusunun %10'u oranında yerleştirilmişlerdir.

1915'te çöküş sürecinin son aşamasını yaşayan ve devlet kurumları zafiyete düşen Osmanlı İmparatorluğu, ölüm kalım mücadelesi verdiği bir dünya savaşı ve iç isyan ortamında, imkanlarının ötesinde zorlanmış ve yönetim yeteneğini büyük ölçüde kaybetmişti. Böyle bir ortamda yürürlüğe koymak zorunda kaldığı tehcir kararını tüm iyi niyetine rağmen gerekli disiplin ve düzenle uygulayamamıştır. Bu durumda, tehcir sırasında Ermeni kabilelerin kayıplara uğramaları kaçınılmaz olmuştur. Savaşın kaynaklanan genel asayişsizlik ve tehcir öncesinde Ermeni çetelerin Müslüman halka karşı uyguladıkları katliamların toplumlar arasında körüklediği kin ve intikam duyguları nedeniyle tehcir edilen kabilelerin saldırılardan korunması son derece zorlaşmıştı. Hükümet göçe tabi tutulan halkın can ve mal güvenliğini elinden geldiğince önlemeye çalışmış ve sorumlu gördüğü kimseleri de cezalandırmakta en ufak tereddüdü göstermemiştir. Bunlara ilaveten, savaş günlerinin güç koşullarında araç, yakıt, gıda ilaç sağlama imkanlarının son derece kısıtlı olmasının yanında ağır iklim şartları ve salgın hastalıklar da kabileler üzerinde ciddi tahribat yapmıştır. Bu bağlamda unutulmaması gereken, bu ağır koşulların sadece Ermeniler için değil, tüm Osmanlılar için de aynen geçerli olduğudur. Fakat tabiatıyla kayıpların önemli bir bölümü, 1914-1922 yılları boyunca Ermeni çetelerinin saldırılarından, iç çatışmalardan ve savaşlardan kaynaklanmıştır. Ziya Gökalp'ın "mukatele" (karşılıklı kırım) diye nitelediği bir dönemi de kapsayan bu zaman diliminde "Ermeniler Osmanlı Türklerini ve Müslüman ahaliyi çılgınca öldürmüşler sonra da kaçınılmaz olarak onların mukabelesine maruz kalmışlardır."

Salgın Hastalıklar

I.Dünya Savaşı'na ilişkin araştırmalar, bu savaşta Osmanlı ordusunu ve Ermeni, Türk ve diğer Müslüman ahaliyle Anadolu insanlarını mahveden en büyük felaketin dehşetli salgın hastalıkları olduğunu göstermektedir. Bu felaketin boyutları hakkında bir fikir verebilmek için önce Osmanlı ordusundaki ölümler hakkında bilgi sunalım. 1914-18 yıllarında Çanakkale Savaşı dışında, savaşta ölen Osmanlı askerlerinin sayısı 60 bin, hastalıktan ölen askerlerin sayısı 400 bindir. Hastalık ölümleri, en başta tifüsten, dizanteri ve lekeli humma'dan, sonra da soğuktan ve gıdasızlıktandır. I. Dünya Savaşı'nda Türkiye, hastalıktan ölümlerin, savaşarak ölenlerden daha fazla olduğu tek ülkedir. Doğu Anadolu'da 1914'ten sonra başlayan tifüs salgınları savaş alanını kasıp kavurmuş ve 1919'a kadar devam etmiştir. Ruslara karşı savaşan 3. Ordu'nun sadece 1915 Mart ayında yüzde 45'i salgınlardan hastalanmış ve bunların yüzde 24'ü ölmüştür. Ordu'yu bu kadar korkunç bir şekilde telef eden salgın hastalıkların, Ermeni olsun Türk olsun sivil halk üzerindeki etkisinin idrake sığmayacağı kuşkusuzdur.

Bu bakımdan, tehcir sırasında Ermeni kabilelerin başına musallat olan en büyük facia ölümcül hastalık salgınları olmuştur. Bu sırada Türk ordu birlikleri de aynı durumda olduklarından Ermeni sürgünlerin durumlarını düzeltmek mümkün olmamıştır. Ancak, bölgedeki Türk ve Müslüman halkın da hastalıktan ve açlıktan kırıldığını unutmamak lazımdır. (Özdemir, Hikmet, *Salgın Hastalıklardan Ölümler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2005)

Tehcir sırasında Ermenilerin can ve mallarına karşı suç işleyenlerin cezalandırılması

Sevk esnasında Ermenilerin katledilmesi ve mallarının gaspı şeklinde cereyan eden olayların üzerine hükümetin kararlılıkla gittiği ve ilgili vilayetlere suçluların cezalandırılması yolunda talimatlar göndermiş olduğu arşiv belgeleriyle sabittir. Bu belgeler, olayların devamı üzerine bu konuda gerekli hassasiyeti gösteren Hükümetin, durumu ülke çapında ele almak ve sorumluları cezalandırmak amacıyla radikal önlemlere başvurma kararlılık ve iradesini gösterdiğini de ortaya koymaktadır. Nitekim, Talat Paşa'nın 28 Eylül 1915 tarihli tezkeresi üzerine, Meclis-i Vükela 30 Eylül 1915 tarihinde soruşturma komisyonları kurulması kararını almıştır. Bu kararda, Ermenilerin sevk ve iskânı sırasında ahalden bazıları ile bir kısım memurların suiistimalleri ve kanuna aykırı hareketlerinin olduğunun anlaşıldığı belirtilerek, bunları yerinde incelemek ve suçu tespit edilenleri Divan-ı Harplere sevk etmek amacıyla; Hüdevandigar (Bursa) ve Ankara vilayetleri ile İzmit, Karesi, Eskişehir,

Karahisar-ı Sahib, Kayseri, Niğde livalarına gönderilmek üzere üç heyet teşkil edildiği, heyetleri oluşturan kişilerin isim ve unvanları da zikredilerek, kaydedilmektedir. (*Başbakanlık Arşivleri, Meclis-i Vükela Mazbatası, nr. 1999/35*)

Bilahare, tehcir bölgelerinde inceleme yapan Soruşturma Komisyonları'nın verdikleri raporlara dayanarak görevini kötüye kullanan birçok görevli azledilmiş, ayrıca 1673 kişi de tutuklanarak yargılanmak üzere Divan-ı Harplere gönderilmiştir. Tutuklananlar içinde asker, polis ve Teşkilat-ı Mahsus'a elemanı sayısı 528 kişi olup, bunlar arasında binbaşı, yüzbaşı, üsteğmen, teğmen, jandarma bölük komutanı, polis komiseri ve polis gibi rütbeli kişiler mevcuttur. Ayrıca, sıhhiye müdürü, tapu memuru, muhtar, telgraf müdürü, nüfus memuru, başkatip ve Emval-i Metruke Komisyonu reisi gibi 170 kamu görevlisi de yargılanmıştır. Diğer taraftan nakil sırasında gasp ve saldırı olaylarına kalkışan çete mensubu ve halktan 975 kişi de yargılanmak üzere Divan-ı Harplere sevk edilmiştir. Tutuklanan zanlılar adam öldürme, yaralama, Ermenilerin mallarına zarar verme, çalma, zorla para ve eşya alma, rüşvet yağma ve yankesicilik, Ermeni kızlarıyla izinsiz evlilik ve vazifeyi suiistimal suçlarından yargılanmışlardır.

1916 yılına kadar Divan'ı Harplerde yapılan yargılamaların sonucu verilen cezalar ve mahkeme safahatı şöyledir: 67 kişi, idam cezası; 524 kişi, hapis cezası; 68 kişi, kürek, para, kalebent, pranga ve sürgün cezası; 227 kişi, beraat ve yargılanma reddi; 109 kişi, mahkeme devam etmekte ve inceleme safhasında; 4 kişi, velisine teslim; 674 kişi, haklarında henüz bir işlem yapılmayanlar. (Sarıay, Yusuf, *Ermeni Tehciri ve Yargılanmalar 1915-1916, Türk Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 2005), Ankara s. 257-265.*)

Osmanlı Hükümeti'nin 1915- 1916 yıllarında savaşın olumsuz şartları içinde Ermenilerin sevk ve iskanı sırasında kafilelerin güvenliklerinin sağlanmasına azami çaba gösterdiğini, bu amaçla kanun ve yönetmenlikler çıkarmış olması ve bunlara aykırı davranan ve suiistimali görülen asker ve sivil devlet görevlileri ile çetecilik yapan Osmanlı vatandaşlarını askeri mahkemelerde yargılayarak cezalandırmış olması kanıtlanmaktadır. Hükümetin bu konuda azami hassasiyetle hareket etmesi ve imkanları çerçevesinde her türlü önlemi almış bulunması, Ermeni tezlerini savunan tarihçi ve yazarların, tehcirin Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenileri topluca yok etmeye yönelik kast ve kararından kaynaklandığı yolundaki iddialarını çürütmektedir. Zira, hükümetin böyle bir kararı olmuş olsaydı, önce Ermenilerin tehciri sırasında çıkarılan kanun ve yönetmenlikler ile gönderilen talimatlara aykırı davrananların yargılanarak cezalandıracağını ilan etmek suretiyle caydırıcı bir kararlılık ortaya koymazdı. Sonra da, hukuk sistemini işleterek suç işleyen subaylarla diğer makam sahibi devlet görevlilerini yargılayarak idama ve ağır cezalara çarptırma şeklindeki radikal yöntemlere başvurmazdı.

Kukla askeri mahkemeler

1915-1916 yıllarında İttihat ve Terakki Hükümeti'nin kendi iradesiyle gerçekleştirdiği bu yargılamalar dışında, bir de Osmanlı Devleti için bir teslimiyet ve esaret belgesi olan Mondros Mütarekesi'yle başlayan işgal döneminde iktidara gelen Hürriyet ve İtilaf hükümetleri tarafından kurulan askeri mahkemeler tarafından yapılan bir yargılama daha vardır. Bu da, Ermeni tehcirine ve azınlıklara yapılan zulüm ve katliama ilişkin suç iddialarıyla İttihat ve Terakki Fırkası mensupları ile kamu görevlilerinin yargılanmasıdır. Bu yargılamalar sonucunda Divan-ı Harp mahkemeleri zanlıları idam da dahil çeşitli cezalara çarptıran kararlar almışlardır.

Ermeni tezlerini savunan tarihçiler ve yazarlar, bu kararların İttihat ve Terakki Hükümeti'nin soykırım suçunu işlediğini kanıtlayan temel belgeler olduğunu iddia ederler. Oysa, Amerika'nın soykırım alanında önde gelen akademisyenlerinden biri olan Profesör Guenter Lewy, yazdığı kitap ve makalelerle söz konusu mahkeme kararlarının hukuk ve adaletle hiçbir ilişkisi olmadığını ortaya koyarak bu iddiayı çürütmüştür. Lewy, işgal altındaki Osmanlı Devleti'nin askeri mahkemeleri tarafından alınan bu kararların, tamamen siyasi amaçlı olmaları ve doğruluğu denetlenmemiş belge ve

tanık ifadelerine dayanmaları nedeniyle ciddi ve güvenli kanıtlar olarak kabul edilemeyeceklerini vurguluyor. Bu görüşünü desteklemek amacıyla, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe'un 1 Ağustos 1919'da Londra'ya gönderdiği raporda "mahkeme süreci, hem bizim hem de Türk Hükümeti'nin itibarını zedeleyen bir maskaralığa dönüşmüştür" yolundaki değerlendirmesine atıfta bulunuyor.

Lewy ayrıca, bir yandan iktidara gelen Hürriyet ve İtilaf partili hükümetlerin İttihatçılara karşı kin ve intikam hisleriyle hareket etmelerinin, öte yandan da İngiltere başta olmak üzere İtilaf devletlerinin Osmanlı devletinin parçalanıp taksimini öngören planlarının (Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurma), kararların adaletsiz ve siyasi amaçlı çıkmasına yol açtığına altını çiziyor. (Lewy, Guenter, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey: A Disputed Genocide*, The University of Utah Pres, 2005, s. 73-82)

Bu görüşler gerçekleri yansıtıyor. Nitekim Mütareke döneminde peş peşe işbaşına gelen on Osmanlı hükümetinden sonuncusu hariç olmak üzere hemen hepsi, İtilaf devletlerinin isteklerini yerine getirmek için Divan-ı Harpleri "hukuki bir kamuflej" olarak kullanmışlardır. İşgal komutanlığının her cezalandırmak istediği kişi hükümet tarafından derhal tutuklanıp yargılanmak üzere Bekirağa Bölüğü'ne gönderilmiştir. İngilizler, tutuklamaların olduğu kadar, yargılama ve ceza verme sürecinin de baş takipçisi ve yönlendiricisi olmuşlardır. Bu ortamda, Sultan Vahdettin ve Damat Ferit Paşa, savaşın suçlarını ve "Ermeni katliamlarını" İttihatçıların sırtına yükleyerek bu şekilde İtilaf devletlerine yaranmak suretiyle, Paris Barış Konferansı'nda barış şartlarını yumuşatacakları umuduna kapılmışlardı. Bu amaçla ülkedeki örfi idare koşullarını ileri sürerek Divan-ı Harpler kurdurmuşlar ve bunların hızlı yargılamalarla kısa zamanda çok adette suçluya ağır cezalar vermelerini beklemişlerdi.

Nemrut Mustafa Rezaleti ve Divan-ı Harp kararlarının bozulması

Ne var ki, mahkemelerin suç unsuru bulamamaları nedeniyle yargılamalar aylarca sürmüş ve İttihat ve Terakki mensuplarının ileri gelenlerinin topluca ve istenildiği şekilde cezalandırılması mümkün olmamıştır. Bu durumdan son derece rahatsız olan Damat Ferit 5 Nisan 1920'de dördüncü kez sadrazamlığa gelmesini fırsat bilerek "Nemrut veya Kürt" Mustafa Paşa Divan-ı Harbi olarak bilinen olağanüstü yetkilere sahip bir mahkeme kurdurmuştur. Bu mahkeme, 26 Nisan'da yayınladığı "Divan-ı Harplerin Teşkilat ve vazifeleri" hakkındaki bir kararname ile sanıkların savunma ve avukat tutma haklarını ellerinden almıştır. Ayrıca, mahkeme halka açık olmayacak ve kararları temyiz edilemeyecektir. Bu nedenle bu mahkemede yargılanan bir çok sanık savunma hakkından mahrum edilmiştir. Ayrıca, sanıklar hakkında Ermeni ve Rum tanıkların suçlayıcı ifadeleri, doğrulanmalarına lüzum görülmeden gerçek kanıtlar olarak kabul edilmiş ve bu şekilde yapılan yargılamalar sonucunda sanıklar idam da dahil olmak üzere çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

Nemrut Mustafa Paşa mahkemesinin Bayburt Ermeni tehciri sanığı Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey hakkında iki ayrı çelişkili karar alması bu adalet rezaletini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Nusret Bey önce 4 Temmuz 1920'de kürek cezasına çarptırılmış ve bu karar mahkeme heyeti tarafından imzalanmıştır. Buna rağmen, Nemrut Mustafa mahkemenin 20 Temmuz celsesinde Nusret Bey'i idama mahkum ettiren bir ikinci karar aldırılmış ve astırmıştır. Bilahare yapılan adli inceleme Nusret Bey'in tamamen suçsuz olduğunu ortaya koymuştur. (Kocahanoğlu, *Osman Selim, İttihat Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması*, Temel Yayınları, İstanbul, 1998, s. 42)

Damat Ferit Paşa'nın istifasından sonra Osmanlı Devleti'nin son sadrazamı olan Tevfik Paşa tarafından kurdurulan Harbiye Nezareti'ne bağlı **Divan-ı Temyiz-i Askeri**, Divan-ı Harbin mahkemyet kararlarını incelenmiş ve sonuçta bunların hemen hemen hepsini bozmuştur. Bu suretle Nemrut Mustafa'nın adalet adına yaptığı haksızlık ve rezillikler tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilmiştir. **Görüleceği üzere, Mütareke dönemi Divan-ı Harp mahkemelerini Osmanlı Devleti'nin hür iradesiyle bir takım gerçeklerin ortaya çıkması için kurulan bağımsız ve adil bir kurum olarak**

görmek mümkün değildir. (Ata, Feridun, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargulamaları*, TTK, Ankara 2005, s. 290) **Bu nedenle, anılan mahkemelerin geçerlilik ve meşruiyetten yoksun kararlarının soykırım tezine kanıt olarak ileri sürülmesi boş ve anlamsız bir çaba olmaya mahkumdur.**

Teşkilat-ı Mahsusa

Teşkilat-ı Mahsusa, İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesinde Enver Paşa'ya bağlı olarak kurulan gizli bir teşkilattır. Kuruluş amacı, İttihat ve Terakki'nin Türkçü ve İslamcı görüşleri doğrultusunda özellikle yurt dışında karşı-istihbarat ve propaganda faaliyetlerinde bulunmak, örgütlenmeler oluşturmak ve operasyonlar yapmaktır. 1911'de faaliyete geçen örgüt, Ağustos 1914'te Harbiye nezaretine bağlı resmi bir örgüte dönüştürülmüş, bilahare 1918 Ekimi'nde İttihat ve Terakki Hükümeti'nin iktidardan ayrılmasıyla birlikte tasfiye edilmiştir. Örgüt arşivlerinin İttihat ve Terakki liderlerinin yurt dışına gitmeleri sırasında imha edilmiş olduğu şayiası yaygındır. Örgütün Trablusgarp'da İtalyanlar'a, Batı Trakya'da Bulgar ve Yunanlılara, Mısır ve Irak'ta İngilizlere karşı direniş ve operasyonları hakkında bilgiler varsa da, elde bir Teşkilat-ı Mahsusa arşivi olmaması nedeniyle I. Dünya Savaşı sırasındaki etkinlikleri hala bir sır perdesi arkasında saklıdır. Ermeni tezlerini savunan tarihçiler bu durumdan yararlanarak hiçbir sağlıklı arşiv belgesine dayanmadan "Ermeni kırımının" İttihatçıların emrindeki Teşkilat-ı Mahsusa tarafından yapıldığını iddia ederler. Örneğin Dadrian, İttihat ve Terakki'nin Merkez Komitesi tarafından yönetilen Teşkilat-ı Mahsusa'nın vurucu gücünün İmparatorluk topraklarındaki değişik cezaevlerindeki katiller ve idam mahkûmları arasından seçilerek oluşturulduğunu, bu canilerin silahlı eğitime tabi tutulduktan sonra çeteler halinde gruplaştırılarak doğudaki eylem alanlarına Ermeni tehcir kabilelerini yok etmek amacıyla gönderildiklerini iddia eder. Buna kanıt olarak da Mütareke dönemindeki Divan-ı Harp iddianamelerinde yer alan suçlamalarla duruşmalar sırasında dinlenen tanıkların ifadelerini ve bazı Türk yetkililerin açıklamalarını gösterir. (Dadrian, Vahakn, *The Role of the Special Organization in the Armenian Genocide During the First World War, in Minorities in Wartime*, ed. Panikos Panayi, s. 56.)

Teşkilat-ı Mahsusa'ya ilişkin tek köklü akademik çalışma, ABD'li bir bilim adamı olan Dr. Philip Stoddard tarafından yapılmıştır. Dr. Stoddard, örgütün I. Dünya Savaşı sırasında üstün kabiliyette subaylar tarafından yönetilen bir "özel kuvvetler birliği" gibi görev yaptığını ve esas itibarıyla Arap ayrılıkçı hareketine ve Osmanlı topraklarını işgal eden Batılı güçlere karşı mücadele verdiğini belirtmektedir. **Stoddard'a göre, Teşkilat-ı Mahsusa tehcir uygulamasına ve Ermenilerle mücadeleye karışmamıştır.** (Stoddard, Philip, *The Ottoman Government and the Arabs, 1911 to 1918: A Preliminary Study of the Teşkilat-ı Mahsusa*, 1963)

2001 yılında Stoddard'la görüşen ve muhatabının hala aynı görüşleri savunduğunu saptayan Profesör Guenter Lewy de yukarıda zikrettiğimiz eserinde, Dadrian'ın iddialarını iki nedenle kabul edilemez bulmaktadır. Bunlardan birincisi, Lewy'e göre Mütareke dönemi mahkeme iddianameleri ile tanık ifadelerinin içerdiği suçlamaların kanıt olarak kabul edilemeyeceğidir. Zira, bunların gerçeklikleri hiçbir şekilde doğrulanmamış olduğu gibi, **Divan-ı Harpler'in özellikle o günün şartlarında objektif ve tarafsız bir yargı organı oluşturmadıklarıdır. Nitekim, Sadrazam Tefik Paşa tarafından kurdurulan Divan-ı Temyiz-i Askeri'nin, Divan-ı Harplerin mahkumiyet kararlarının hemen hemen hepsini bozmuş olması Lewy'nin görüşünü teyit etmektedir.**

İkinci neden ise, Lewy'nin, Dadrian'ın iddialarını kanıtlamak amacıyla yararlandığı Alman arşiv belgeleriyle Türkiye kaynaklı belgeleri tahrif ederek kullanmış olduğunu saptamış olmasıdır. **Dadrian'ın bu husustaki sahtekarlıklarını sabırlı bir çalışma ile teker teker ortaya koymuş olan Lewy, David Stoddard'ın örgüt hakkındaki değerlendirmesini geçerli bulmakta ve yeni belgeler ortaya konmadıkça Teşkilat-ı Mahsusa ile tehcir arasındaki ilişkinin kanıtlanmamış bir iddiadan ibaret kalacağını vurgulamaktadır.** (Lewy Guenter, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey: A Disputed Genocide*, Utah University Pres, 2005, s. 82-89)

Tehcir sırasında Ermeni kayıpları

Ermeni iddialarının savunucuları, soykırımın tehcir sırasında meydana geldiğini ve bir buçuk milyon Ermeni'nin tehcir sırasında öldüğünü veya öldürüldüğünü iddia etmektedirler. Ancak, Osmanlı nüfus sayımı verilerine dayanılarak yapılan değerlendirmenin savaş öncesi Anadolu'daki Ermeni nüfusunu bir buçuk milyon olarak gösterdiği ve birçok yabancı araştırmacı tarafından yapılan tahminlerin de bundan fazla farklı sonuçlar vermediği dikkate alınır, Ermeni iddialarının anlamsız ve abartılı olduğu göze çarpmaktadır. Kayıpların tehcir nedeniyle vuku bulduğunu ileri süren Ermeni tarihçileri soykırım tezlerini desteklemek amacıyla zaman içinde savaş sırasındaki Ermeni zayıyatının rakamlarını devamlı olarak şişirmişler ve başlangıçta bir milyon dedikleri bu rakamı 2.5 üç milyona kadar çıkarmışlardır.

Türk Tarih Kurumu bünyesinde çalışan beş uzman tarihçi tarafından çeşitli yabancı ülke arşivlerinde yapılan gayet yoğun araştırmalar ve “elde edilen on binlerce belge” ışığında Osmanlı arşiv belgelerinin de değerlendirilmesiyle hazırlanan “**Ermeniler: Sürgün ve Göç**” adlı eser, bu konuda Türkiye’de bugüne kadar yapılan en kapsamlı çalışmayı oluşturmaktadır. Savaştan önceki ve sonraki Ermeni nüfusu hakkında gerçekçi tahminlere ulaşılmaya çalışılan bu eserde, Birinci Dünya Savaşı başlarken Ermeni nüfusunun 1,5 milyondan az olmadığı “siyasal motivasyonlardan uzak, bilimsel yöntemlerle ortaya konulan ... kabul edilebilir” bir rakam olarak görülmekte ve bu noktadan hareketle şu sonuçlara varılmaktadır:

Şurası unutulmamalıdır ki 1915'te Osmanlı devleti, bilhassa Doğu ve İç Anadolu'da yaşayan Ermenileri, bazı istisnalar hariç, yine kendi topraklarından olan Suriye ve kuzey Irak bölgesine sürmüştür. Bu sürgünde hastalıktan ve göçün elverişsiz şartlarından bir miktar Ermeni kaybı olmuştur. Ancak bu kayıp hiçbir zaman 1.5 milyon Ermeni'nin ölümüyle neticelenmediği gibi yüz binlere de varmamıştır. Zira belgeler göstermektedir ki Anadolu'nun tümünde ancak bu kadar Ermeni yaşamaktadır. Sürgün edilenlerin sayısı ise 500 bindir. Ayrıca bu sürgün edilenlerden büyük çoğunluğu 1918'den itibaren eski yerlerine dönmüştür. Bu arada önemli sayıda bir Ermeni nüfusu da Osmanlı toprakları dışına, yani başka ülkelere göç etmiştir. Bunlardan başka, gerek Rusya Ermenilerinden, gerekse Osmanlı Ermenilerinden yine önemli bir miktarı askeri üniforma altında ölmüştür; diğer uluslarda olduğu gibi bir kısmı da grip kolera ve tifüs gibi hastalıklarla kaybedilmiştir. (Hikmet Özdemir, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, TTK, Ankara, 2004, s.177)

Diğer taraftan, tanınmış bir tarihçi ve demografi uzmanı olan Profesör Justin McCarthy'nin, tehcirle birlikte çatışmalar sırasındaki zayıyatları da kapsayan tahminleri, savaş döneminde yaklaşık 600 bin Anadolu Ermeninin öldüğünü, buna karşılık Türk ve Müslüman halkın verdiği telefatin ise 2.5 milyon civarında olduğunu ortaya koymaktadır. McCarthy Doğu Anadolu'da savaş alanındaki bazı vilayetlerde yaşayan Ermeniler ile Türk/Müslüman halkın yarısından fazlasının öldüğünü, örneğin savaştan önce Van vilayetindeki Türk/Müslüman halkın % 60'şının savaş sonrasında yok olduğunu belirtmektedir. Van'daki Ermeni zayıyatı da aynı oranda olmuştur. (McCarthy, Justin, *Muslims and Minorities*, New York University Press, 1983)

Ermeni katliamları sonucu 500 bin Türk ve Müslüman ölmüştür

Ermeni propagandacılar, bugüne kadar sistematik olarak gerçeğin bir bölümünü dünyanın gözünden kaçırarak savaş yıllarında Anadolu topraklarında ölen Ermenileri Osmanlı zulmünün masum kurbanları olarak tanıtmaya çalışmışlardır. Saklanan gerçek, Ermeni katliam ve zulmü sonucunda ölen Türk ve Müslüman ahalidir. Batılı tarihçilerin de sorunun bu yönüne ilgi göstermedikleri bir gerçektir. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından son derece titiz bir çalışma sonucunda 1998'de dört cilt halinde yayımlanan “**Arşiv Belgelerine Göre Kafkasya ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi**” adlı eser, bilimsel bir kaynak olarak bu tek yanlılığı gidermiş ve boşluğu doldurmuştur.

Doğu Anadolu'daki Ermeni ahalinin ve Ermeni çetelerinin Türk ve Müslüman halka karşı giriştikleri toplu katliamlar ve yaptıkları akla hayale gelmeyecek insanlık dışı vahşet, bu eserde belgelerle gözler önüne serilmektedir. Eserin içerdiği belgelerdeki verilere dayanılarak yapılan hesap, 1914-1921 döneminde Ermeni katliam ve zulmü sonucunda 517.955 Müslüman Osmanlı uyruğunun öldüğünü ortaya koymaktadır.

Bu konuda zikredilebilecek yabancı bir kaynak da, ABD'deki "**Near East Relief**" kuruluşuna yardım yapma izni verilmesi için Doğu Anadolu'daki durumu yerinde incelemeye gönderilen **Niles ve Sutherland**'ın raporudur. Bu kişiler, raporlarında, esas yardıma ihtiyacı olanların bölgenin Müslüman halkı olduğunu vurgulamışlar, Van ve Bitlis'te Ermenilerin Müslüman halka yaptıkları eziyetin ve katliamın korkunç boyutlarını dile getirmişlerdir. (*U.S. 867.00 1005, Philip Brown of Princeton University to William Carr, Princeton, 11 October 1919*)

Ölümlerin ülke nüfusuna oranı açısından bakıldığı takdirde I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'da uğranan kayıpların, Fransa, İngiltere ve Almanya'nın uğradığı kayıplardan 25 defa daha büyük olduğunu vurgulayan Prof. McCarthy, "**Avrupa'da yol açtığı ölümler açısından I. Dünya Savaşı çok korkunç diye niteleniyorsa, ondan kat be kat fazla insan kaybıyla sonuçlanan Doğu Anadolu savaşı nasıl tanımlanmalı?**" sorusunu sormaktadır.

Bernard Lewis ve yoketme kasti

Tehcir uygulamasının Ermeni ulusuna karşı bir yok etme yöntemi olmadığını, bu nedenle de soykırım olarak nitelendirilemeyeceğini açıklayan tarihçilerden biri de Prof. Bernard Lewis'tir. Bernard Lewis'in Orta Doğu ve Osmanlı tarihi alanında dünyaya ün salmış bir kişi olması nedeniyle, bu konudaki açıklamaları, çoğunluğu Ermeni tezlerini benimseyen Batılı akademisyenler açısından ezber bozucu olmuştur. Lewis'in 1993'te "**Le Monde**" gazetesinde yayımlanan görüşlerinin Ermenistan ile diasporayı çileden çıkartmasının nedeni, Osmanlı Devleti'nin Ermeni uyruklarına karşı bir "imha kastıyla" hareket etmemiş olduğunu, yani soykırıma başvurmadığını tarihi perspektiften çarpıcı argümanlarla saptamasıydı. Nitekim, Prof. Lewis şöyle diyordu:

"Osmanlı Hükümeti'nin Ermeni ulusuna karşı kitlesel imhayı öngören bir planı olduğunu gösteren geçerli kanıt yoktur... Türklerin tehciire başvurmalarının meşru nedenleri vardır... Zira, Ermeniler Osmanlı topraklarını işgal eden Rusya ile ittifak halinde Türklere karşı çarpışıyorlardı." (*Un Entretien avec Bernard Lewis, Le Monde, 16 Kasım, 1993*)

Bernard Lewis, daha sonraki bir makalesinde de planlı bir soykırımından söz edilemeyeceğini şu nedenlere dayandırmıştı:

- Osmanlı Devleti, Yahudilere karşı kin ve düşmanlığı tahrik eden Avrupa'daki antisemitizm kampanyasına benzer eylem ve davranışlar içine girmemiştir.
- Ermeni tehciri, bütün ülkeyi kapsamamış ve özellikle İstanbul ve İzmir gibi kentlerde uygulanmamıştır.
- Tehcir kararının meşru nedenlere dayandığı inkar edilemez. Ermeniler bazı Amerikan misyonerlerinin raporlarının ortaya koyduğu üzere, tehcir kararından önce ele geçirdikleri köylerde korkunç zulümler yaptılar. Osmanlı topraklarını işgal eden Rusları kurtarıcı olarak gördüler ve onlara destek vermekle kalmayıp onların safında çarpıştılar.
- Bu durum, Osmanlı Hükümeti'ni, bu sorunu daha önce de başvurmuş olduğu tehcir yöntemiyle çözme kararını almaya yöneltmiştir... Ancak, "**Osmanlı Hükümeti'nin Ermeni milletini yoketmek için bir plan ve kararı konusunda hiçbir ciddi delil mevcut değildir.**" (*Le Monde, 1 Ocak 1994*)

VI. ERMENİ İDDİALARININ TEMEL DAYANAKLARI

Osmanlı arşivlerinde Ermeni iddialarını çürütecek nitelikte çok sayıda belge mevcuttur. Bu husus, Osmanlı arşivlerinde çalışmalarıyla tanınan ABD’li tarihçi Stanford Shaw tarafından şu ifadelerle teyid edilmiştir:

“Osmanlı Hükümeti’nin gizli belgelerinin özenle incelenmesi, İttihat ve Terakki liderlerinden hiçbirinin veya devlet mekanizmasındaki herhangi bir kişinin Ermenilere katliam yapılması hususunda talimat verdiğini gösteren bir kanıt bulunmadığını ortaya koymaktadır. Aksine, taşradaki askeri birliklere can kaybına yol açabilecek her türlü saldırının ve toplumsal taşkınlıkların önlenmesi talimatı verilmiştir.” (Stanford and Ezel Kuran Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Vol II*, Cambridge University Press, London, 1977, s. 316)

Profesör Shaw’un bu saptamasından sonraki tarihlerde Osmanlı arşivlerinin tasnif çalışmalarında ciddi ilerlemeler kaydedilmiş ve Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından çok değerli belgeleri içeren yayınlar yapılmıştır. Bunlar arasında bulunan “**Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**” adlı eser dahi tek başına Ermeni iddialarının asılsızlığını hiçbir kuşkuya mahal vermeyecek şekilde ortaya koyan bir belgeler külliyyatıdır. (*Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, 1995, Ankara*) Dahiliye Nezareti Evrakı (Emniyet-i Umumiyye ve Komisyon-u Mahsus) ile Hariciye Nezareti Evrakı (Harb-ı Umumî, Hukuk Müşavirliği İstişare Odası, Mütareke Evrakı ve Siyasi Kalem) ve Meclis-i Vükela Mazbataları’nın tasnif ve incelenmesinin bir ürünü olan söz konusu eser, tehcir konusunda hükümetçe alınan kararlara ve tehciri uygulamakla sorumlu askeri ve sivil makamlara gönderilmiş olan talimatlara ilişkin 272 belge ile bunların orijinallerinin fotokopilerini içermektedir.

Sözkonusu belgeler, şu iki noktayı açık seçik ortaya koyuyor: Birincisi, Osmanlı Hükümeti’nin hiçbir zaman Ermeni halkını kısmen veya tamamen imha etme gibi bir kastı veya niyeti olmamıştır. Hükümet, tehcir kararını, Rusya’nın tahrik ve kışkırtmalarına kanarak devletlerine ihanet eden Ermenilerin, kurdukları çetelerle Müslüman halka karşı katliama girişmeleri ve cephede savaşan Osmanlı kuvvetlerinin gerisinde sabotaj eylemlerinde bulunmaları nedeniyle ve devlet güvenliğine karşı ağır bir tehdit oluşturdukları gerekçesiyle almaya zorlanmıştır. İkincisi ise, tehcirin uygulamasında Hükümetin, savaş ortamının olağanüstü zor koşullarına rağmen, Ermenilerin korunması ve güvenliklerinin sağlanması için mümkün olan önlemleri hiçbir art niyetsiz aldığı, ancak bunların uygulanmasında tam kontrole sahip olamadığıdır.

Türk tarafının, tezini destekler nitelikte ve tarihin asıl kaynaklarına inen bu denli sağlam belgelere sahip olmasına karşın, soykırımı iddiasında bulunan Ermeniler 95 yıldır tüm çabalarına rağmen dünya kamuoyuna iddialarını kanıtlayabilecek açık ve geçerli bir belge sunamamışlardır. Bu durumda, iddialarını, doğruluğu kanıtlanmamış hatırat türü subjektif yayınlar ile savaş yıllarında yayımlanmış propaganda amaçlı kitap niteliğindeki kaynaklara dayandırmak zorunda kalmışlardır. Bu üç kaynak hakkında aşağıda kısa bilgi verilecektir.

Düzmece belgeler: Talat Paşa’ya atfedilen telgraflar

Bunlardan birincisi, 1920 yılında Aram Andonyan adlı bir Ermeni yazar tarafından kaleme alınan “**Ermeni Katliamına İlişkin Resmi Türk Belgeleri**” adlı düzmece bir kitaptır. (Andonyan Aram, *Documents Officiels Concernant le Massacres Armeniens, Paris, 1920. Imprimerie Turabian.*) Bu kitaba göre, Naim Bey adında Halep Valiliği’nde çalışan ve tehcir uygulamasından sorumlu hayali bir Osmanlı memuru, “Ermeni katliamını” kanıtlayan şifre-telgraf talimatları ve şifre anahtarlarını Andonyan’a satmıştır. Bu telgraflarla, güya, Talat Paşa, Halep Valisi’ne, bölgedeki Ermenilerin tümünün katledilmesini ve Türk erkeklerle evlenerek sağ kalmayı başaran Ermeni kadınlar ile

Türkler tarafından evlatlık alınan öksüz Ermeni çocuklarının da toplanarak yok edilmek üzere çöle sürülmesi talimatını vermektedir.

Türk Tarih Kurumu'nun sağladığı imkanlarla çalışan iki araştırmacı, Andonyan'ın kitabında yer alan ve resmi olduğu iddia edilen belgeleri ele alarak incelemiş ve herbirinin sahteliğini kanıtlamışlardır. (Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, *Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983) İngilizce ve Fransızca'ya da tercüme edilen bu kitap, Andonyan'ın iddialarını çürütmek bakımından son derece etkili olmuştur. O kadar ki, bu sahtekarlığın ortaya çıkarılmasından sonra, Ermeni tarihçiler, Andonyan'ın kitabına artık atıfta bulunmaz olmuşlardır.

Sahtekarlık öyküsü: Büyükelçi Morgenthau'nun anıları

Ermenilerin iddialarını dayandırdıkları ikinci kaynak, İstanbul'da 1914'ten 1916'ya kadar ABD Büyükelçisi olarak görev yapan Büyükelçi Henry Morgenthau'nun 1918 yılında yayımlanmış olan "**Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü**" adlı hatıratıdır. (*Ambassador Morgenthau's Story, Doubleday, New York, 1918*). Princeton Üniversitesi'nde görevli Amerikalı tarihçi **Profesör Heath Lowry**, çok dikkatli ve titiz bir araştırma sonucunda yazmış olduğu "**Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsünün Perde Arkası**" kitabıyla, Morgentau'nun anılarını içeren kitabının tümüyle yalan ve yarı gerçek verileri içerdiğini belgelerle ortaya koymuştur. Profesör Lowry, Morgentau'nun kitabındaki açıklama ve iddiaların tutarsızlığını ve uydurma olduklarını, bu iddiaları, büyükelçinin İstanbul'daki görevi sırasında Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği resmi rapor ve telgraflar ile Türkiye'de geçirdiği 26 ay boyunca tuttuğu günlüğündeki bilgileri karşılaştırmak suretiyle kanıtlamıştır. Lowry'e göre,

Amerikan kamuoyunun belirgin özelliklerinden biri haline gelen ve günümüzde de varlığını sürdüren güçlü Türkiye aleyhtarlığının temel taşlarından biri olan Morgenthau'nun kitabı, İttihat ve Terakki Hükümeti'nin I. Dünya Savaşı'nı bahane ederek Ermeni azınlığa karşı planlı bir soykırım uyguladığı inancının ana çıkış noktalarından biridir.

Morgenthau'nun anıları eski güvenilirliğinden çok şey kaybetmiş olsa bile, Ermeni tezlerinin taraftarları bugün hala bu kaynağa atıfta bulunmaktan kendilerini alıkoyamıyorlar. (Lowry, W.Heath, *The Story Behind Ambassador Morgentau's Story*, Isis Yayıncılık Ltd, İstanbul, 1990)

Savaş propagandası: Mavi Kitap

Ermeni tarihçilerin Türkiye'ye yönelttikleri soykırımı suçunu kanıtlamak için yararlandıkları başat yapıtı, 1916 yılında İngiltere Hükümeti tarafından "**Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin Uğradığı Muamele, 1915-1916**" adıyla yayımlanan ve genellikle **Mavi Kitap** diye atıfta bulunulan kitaptır. İngiliz Parlamentosu'nun onayıyla "Parlamento Mavi Kitaplar Külliyesi" çerçevesinde yayımlanan bu kitap, görünürde Osmanlı Hükümeti tarafından tasarlanan bir etnik imha planı çerçevesinde, Ermenilere karşı uygulanan vahşet ve katliamları ortaya koyan 150 "görgü tanığı" tarafından hazırlanan belge ve raporları içeriyor.

İngiliz hükümetinin bu kitabı hazırlatmakla amaçladığı ana hedef, Amerikan kamuoyunun Ermenilere acıma duygusunu sömürerek Washington'un savaşa mümkün olduğu kadar erken girmesini sağlamaktı. Yayının bu açıdan başarılı olduğu bir gerçektir. Nitekim, bu kitabın, Başkan Wilson'un savaşa katılma kararını almasında başta gelen bir etken olduğunu zamanın İngiliz hükümeti üyeleri açıklamışlardır. (Mosa Anderson, Noel Buxton, *A Life*, London, 1952, s.81)

Arnold Toynbee'nin alet olduğu sahtekarlık

Büyükelçi Viscount Bryce ve ünlü tarihçi Arnold Toynbee'nin imzasını taşıyan Mavi Kitap'ın orijinal nüshasında, "Osmanlı misillemesinden korumak amacıyla", "görgü tanıklarının" gerçek isimleri

açıklanmadan onlara kod adlarıyla atıfta bulunuluyordu. Savaşın sona ermesinden sonra kitabın İngiliz Savaş Propaganda Bürosu tarafından hazırlanmış olduğu ortaya çıktıysa da, Mavi Kitap etkisinden bir şey kaybetmedi, Türkiye'ye karşı yıllar boyu son derece etkili bir propaganda aracı olarak kullanıldı ve soykırımı iddiasının altyapısını oluşturdu. Savaş Propaganda Bürosu'nun tüm evrakı yakılmıştı. Ancak, imha edilmekten kurtulan ve Mavi Kitap'taki kod adlarının kimlere ait olduğunu gösteren bir belge 1999 yılında İngiliz arşivlerinde tarihçi Justin McCarthy tarafından bulunup açıklanınca, Mavi Kitap'ın gerçeklere dayanmayan bir propaganda malzemesi olduğu tüm çıplaklığıyla belli oldu. Bu 150 "görgü tanığından", 59'unu misyonerlerin, 52'sini Ermeni aktivistlerin ve yedisini de isyancı Ermeni Taşnak liderlerin oluşturduğu ortaya çıktı. Geriye kalan 32 kod adına gelince, bunlar ya tamamen uydurma kişilere aitti, yahut da aynı kişinin başka bir kod adıyla tekrardan gösterilmesi sonucu Mavi Kitap'ta yer almıştı. **Böylece, Mavi Kitap'ta "görgü tanığı" olarak atıfta bulunulanların, Osmanlı'nın can düşmanı Taşnak komitecilerden, Ermeni taraftarlığı nedeniyle ün yapan ve yansız bir tutum içinde olmaları mümkün olmayan kişilerden ve uydurma isimlerden oluştuğu ortaya çıktı.** Bu şekilde, Mavi Kitap'ın güvenilir tarihi bir kaynak olmadığı, tamamen bir propaganda malzemesi olduğu hiç kuşkuyla meydan vermeyecek şekilde belli oldu. Buna rağmen Mavi Kitap 2000 yılında Gomidas Enstitüsü tarafından, bu sefer kod adlarının yerine gerçek isimler konularak, İngiltere'de tekrar yayımlandı. Kitap, Lordlar Kamarası binasında düzenlenen kalabalık bir davette Lordlar Kamarası üyesi Baroness Cox tarafından basına önemli ve ciddi bir tarihi kaynakmış gibi tanıtıldı. İngiliz basını da bu görüşü tartışmasız kabul etti.

Malta Sürgünleri olayı

Bu büyük sahtekarlığa bir tepki göstermek gerekiyordu. Bu imkanı bu satırların yazarına, İngiltere'deki bir iş adamımızın yakın dostu Lort Ahmet sağladı. Ve ben, 13 Şubat 2001'de Lortlar Kamarası'nda Lort Ahmed'in ev sahipliği yaptığı yemekli bir toplantıda, aralarında Avrupa ilişkilerinden sorumlu Bakan Keith Vaz ile Avam ve Lortlar Kamarası üyelerinin ve İngiltere Büyükelçimiz Korkmaz Haktanır'ın ve basın mensuplarının da bulunduğu çok sayıda davetliye Mavi Kitap'la ilgili bir konuşma yaptım.

Konuşmamda, dinleyicilere, İngiltere Hükümeti'nin, İstanbul'un işgali sırasında aralarında Ermenilere karşı vahşet ve katliamla suçlanan Osmanlı devlet adamı ve görevlilerinin de bulunduğu 144 kişiyi mahkeme edilmek için tutuklattığını ve bunları deliler toplanıncaya kadar Malta adasına sürdüğünü belirttim. Sonra da, Osmanlı, İngiliz ve Amerikan arşivlerinde yapılan yoğun araştırmalara rağmen sanıkları suçlayacak hiçbir belge kanıt bulunamayınca, İngiltere Kraliyet Başsavcısı'nın 29 Temmuz 1921 tarihli kararıyla, kanıtların yetersizliği nedeniyle davanın görülemeyeceğine ve tanıkların serbest bırakılmalarına karar verildiğini dinleyicilere anımsattım ve şu soruyu sordum: "İngiliz savcıları Malta sürgünlerini mahkûm etmek için 1916 yılında basılan ve güya güvenilir görgü tanıklarının ifadelerine dayanılarak hazırlanan Mavi Kitap'ın içerdiği kanıtları neden kullanmadılar?". Sorunun yanıtını da kendim şöyle verdim: "**Mavi Kitap'tan yararlanılmadılar, çünkü kitabın içerdiği belgeler uydurma ve sahteydi. Arnold Toynbee o dönemde hayattaydı, kitabı hazırlarken yararlandığı sözde "görgü tanıkları" ve kaynaklar da el altında idi. Buna rağmen bunlar kullanılmadı. Çünkü bunlar İngiliz mahkemesi tarafından dikkate alınacak bir değer ve gerçeklikte değildi.**" Sözlerimi şöyle bitirdim: "**Milletlerin fikirlerini zehirlemek, onları birbirlerinin can düşmanı haline getirmek, kin nefret ve intikam saplantısının nesilden nesile geçmesine yol açmak, bir insanlık suçudur. Bu nedenle, İngiliz parlamentosundan Mavi kitabın asılsızlığını ilan etmelerini bekliyoruz. Türkiye'ye bir de özür borçlular"**(*Hürriyet*, 14.02.2001, *Ayşegül Ekinci'nin "İngilizler Özür Dilesin" başlıklı haberi*).

TBMM bilahare bu konuya ele attı ve 13 Nisan 2005'te Mavi Kitap'ın asılsızlığının ve sahte bir propaganda malzemesi olduğunun ilanı için İngiltere Parlamentosu'na gönderilecek bir mektubu oybirliği ile kabul etti. Buna karşılık, kitabın düzmece ve uyduruk olmayıp güvenilir bir eser olduğunu iddia eden TBMM'ye muhatap bir mektup, Avam ve Lortlar kamaralarında imzaya açıldıysa da

milletvekili ve lortların % 95'i taslağı imzalamayınca gönderilemedi ve böylece Mavi Kitap, layık olduğu şekilde tarihin çöp sepetindeki yerini aldı. Öte yandan, İngiltere Parlamentosu'nun adı geçen iki kanadının başkanları da, TBMM'nin mektubundaki iddialar üzerinde bir tartışma açmadan nazikane bir ifade ile mektubun kütüphanelerindeki konuyla ilgili arşivlerde muhafaza edileceğini bildirmeye yetindiler.

VII. ERMENİ İHANETİ VE BUNU TEYİT EDEN BELGELER

Ermeni tarihçilerle yandaşlarının inkar ettikleri ve gözden kaçırmaya çalıştıkları hususlar

Ermeni tarihçilerle yandaşlarının inkar etmeye ve gözden kaçırmaya çalıştıkları iki gerçek vardır. Bunlardan birincisi, on binlerce Osmanlı uyruklu Ermeni partizanın Rus işgal orduları safında çarpıştıkları ve kendi devletlerine ihanet etmiş olduklarıdır. Ermeni tezini savunanlar, Ermenilerin isyan etmemiş olduğunu, tehcir hareketi başlayınca “silahla karşı koymak zorunda kaldıklarını” iddia etmektedirler. Olaylara tamamen Ermeni gözüyle bakan, Büyükelçi Morgenthau, Alman papazı ve yazar Lepsius ve Mavi Kitap'ın editörü Büyükelçi Bryce da bu iddiayı destekleyenler arasındadır.

Oysa, Ermeni isyanının ve düşmanla işbirliğinin tehcir olayından önce başladığını ve savaşın patlamasıyla birlikte Ermenilerin Rusya safında yer aldıklarını tarihsel bir gerçek olarak kanıtlayan Osmanlı, Rus, Amerikan, Fransız, İngiliz ve Alman arşivlerinde binlerce belge vardır. Kaldı ki, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden sonra Ermenilerin ilk isyan tarihi olan 11 Kasım 1914 ile Tehcir Kanunu'nun çıkarıldığı 27 Mayıs 1915 tarihleri karşılaştırıldığı takdirde, bu iddiaların büyük bir yalan olduğu ortaya çıkar.

Ermeni tezlerini savunanların diğer üstünü örtmeye çalıştıkları bir konu da, Ermenilerin siyasi amaçla, yani bağımsızlık kazanmak için isyana kalkıştıkları ve bunu Taşnak ve Hınçak siyasi partilerine bağlı silahlı örgütlerle yaptıklarıdır. Bu hususu geri planda tutmalarının nedeni de, siyasi grupların BM Soykırım Sözleşmesi'nin öngördüğü koruma altındaki gruplar kapsamına girmediğidir. Böyle olunca da, bir devlet bir siyasi gruba karşı şiddet kullanır ve o gruptan sivil insanları öldürürse, bu hiçbir şekilde soykırım olarak nitelenemez. **Bu itibarla, konuyu, Osmanlı devletine başkaldıran Ermenilerin bunu silahlı siyasi nitelikte örgütler olarak bağımsızlık amacıyla yapmış oldukları ve Rus ordusu safında çarpışan Ermeni bağımsızlık hareketi liderlerinin Paris Barış Konferansı'na muhasım taraf temsilcileri olarak katılma talebinde buldukları açılardan değerlendirirsek, derin bir analize gerek görülmeden, Osmanlı Ermenilerinin soykırıma uğradıklarının ileri sürülemeyeceği ortaya çıkıyor.**

Bogos Nubar Paşa'nın mektupları

Esasında, Ermeni ihanetini teyit eden en güvenilir kaynak **Bogos Nubar Paşa**'dır. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı'nı takiben toplanan Paris Barış Konferansı'na katılan Ermeni delegasyonu başkanı **Boğos Nubar Paşa**, Ermenilerin, sırf İtilaf Devletleri safında çarpışarak savaşa ciddi katkılarda bulunmaları nedeniyle Osmanlı otoritelerinin kötü muamelesine maruz kaldıklarını açıkça kabul etmiştir. **Boğos Nubar Paşa**, Barış Konferansı'nda yaptığı konuşmada, “**Kendi özgür iradeleriyle kaderlerini hak ve adaletin şampiyonu olan tarafla birleştiren Ermeniler, İtilaf devletlerinin ortak düşmanımıza karşı elde ettikleri zafer dolayısıyla bağımsızlığı hak etmişlerdir**” diyerek Ermenilerin savaşta “muhasım taraf” olduğunu ilan etmiş ve ihanetlerinin ödüllendirilmesini istemiştir.

Bogos Nubar Paşa, bu konuda “The Times of London” gazetesinde basılan bir mektubunda da şunları belirtmiştir:

“Ermeni gönüllüleri Fransız “Légion Etrangère” saflarında savaşarak zaferler kazanmışlardır. Légion d’Orient’deki sayıları 5.000’di ve General Allenby’nin kesin zaferine katkıda bulunan Suriye ve Filistin’deki Fransız kuvvetlerinin de yarısından fazlasını oluşturluyorlardı.

Kafkasya’da, Rus ordularına katılan 150.000 Ermeniye ilaveten, Andranik, Nazarbekoff ve diğerlerinin komutasındaki 50.000 Ermeni dört yıl boyunca sadece İtilaf Devletleri’nin davaları uğruna savaşmakla kalmamışlar, aynı zamanda Rusya’nın çökmesinden sonra da, Mütareke’nin imzalanmasına kadar, Kafkasya’da Türklerin ilerlemesine karşı koyan ve engelleyen yegane kuvveti oluşturmuşlardır.” (*The Times of London*, 30 Ocak 1919)

Katçaznuni’nin itirafları

Transkafkasya Ermeni Cumhuriyeti Başbakanı **Havhannes Katçaznuni** de, Bogos Nubar Paşa gibi, Anadolu ve Kafkasya’daki Ermeni milliyetçilerin savaşın başından itibaren Rusya’nın yanında muhasım taraf olarak yer aldığını şu ifadelerle belirtmiştir:

“1914 sonbaharında daha Türkler savaşa girmeden, Ermeni ihtilalci çeteleri çok heyecanlı ve gürültücü şekilde örgütlenmeye başladılar. Bugün, bu gönüllü çetelerin savaşa katılmalarının iyi olup olmadığının değerlendirilmesi faydasızdır. Tarihi olayların kendi tartışılmaz mantığı vardır. Ermeni gönüllüleri örgütlediler ve Türklere karşı savaştilar. Daha doğrusu, kendilerini savaştan alıkoyamadılar. Bu, Ermeni halkının bir nesil boyunca bu doğrultuda şartlanmış olmasının bir sonucuydu. Bu fikriyatın eyleme dönüşmesi kaçınılmazdı. Öyle de oldu. Zihnimizde yoğun bir hayal dünyası yaratmıştık. Gerçekçiliği tamamen kaybederek hayallerimizin esiri olduk. Ermeni halkının imkanlarını, politik ve askeri gücünü fazla abarttık ve halkımızın Ruslara yaptığı hizmetleri fazla önemsedik. Çok mütevazı değer ve özelliklerimizi abarttığımız için, umut ve beklentilerimiz de abartılı oldu... “ (*Katchaznuni, Havhannes, The Armenian Revolutionary Federation Has Nothing To Do Any More*, New York, 1955 s: 5-7)

Bu bağlamda, Bogos Nubar ile Katçaznuni’nin yukardaki açıklamaları, Ermenilerin Ruslar safında yer almalarının tehcirden sonra olduğu yolundaki iddiaların gerçeği yansıtmadığını ortaya koyduğu gibi, Osmanlı Devleti’nin, Ermeni halkını, destek verdikleri işgalci Rus ordusunun hareket alanı dışında başka bölgelere yerleştirmekte tartışılmaz bir gerekçeye sahip olduğunu da göstermektedir. Bu kararın temelinde, Ermenilerle Müslüman ahali arasında cereyan eden çatışma nedeniyle daha fazla kan dökülmesini önleme olduğu kadar, Osmanlı ordularının ikmal hatlarını Ermeni çetelerin gittikçe artan saldırılarından koruma kaygısının yattığının bir kere daha altını çizelim.

VIII. 1915 OLAYLARI NEDEN SOYKIRIM OLARAK TANIMLANAMAZ

Birleşmiş Milletler Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’ni bir varsayım olarak 1915 olaylarına uyguladığımız takdirde, yukarda açıkladığımız bilgiler ve argümanlar ışığında, söz konusu olayları soykırım olarak tanımlamak ve Osmanlı Hükümeti mensuplarını soykırımla suçlamak şu nedenlerle mümkün değildir:

► **Osmanlı Hükümeti ‘nin veya mensuplarının soykırımla suçlanabilmeleri için, suçun iki kurucu unsurundan birincisi olan objektif/maddi unsurun oluşması zorunludur.** Bunun için de, BM Soykırım Sözleşmesi’nin 2. maddesindeki beş suç fiilinin (öldürme, ciddi zihinsel ve bensele zarar verme, doğumları engelleme ve çocukları bir başka gruba nakletme) gerçekleştirilmesi için bir plan veya programın uygulanması, Osmanlı Hükümeti’nin veya mensuplarının Ermenilere karşı bu fiillerin gerçekleştirilmesi amacıyla emir ve talimat vermeleri, fiillerin işlenmesi için teşvikte bulunmaları veya fiillerin işlenmesine katılmaları gerekmektedir. Oysa, tehcir uygulamasında, Sözleşme’nin 2. maddesinde öngörülen bazı fiiller vuku bulmuş ise, bunlar tamamen Hükümet’in iradesi dışında gerçekleşmiştir. Bunları Hükümet’e veya mensuplarına isnat edebilmek için hiçbir belge veya geçerli kanıt mevcut değildir. Gerçek şu ki, Hükümet ve mensupları bu fiillerin vuku bulmasının önlenmesi için gerekli önlemleri azami dikkat ve itinayla almış, buna rağmen bu amaçla çıkarılan yasalar ve verilen

talimatlar ihlal edilince de ihlallerin önlenmesi için elde bulunan her türlü olanak kullanılmak suretiyle derhal gerekli önlemlere başvurularak suçlular cezalandırılmıştır. **Bu durumda suçun objektif/maddi unsurunun oluştuğu söylenemez.**

► **Osmanlı hükümetinin veya mensuplarının, ülkenin Ermeni vatandaşlarına karşı kıyım uygulama veya Ermenileri yok etmek amacına yönelik bir planı veya niyeti olmamıştır. Böyle bir niyeti veya kasti ortaya koyan bir beyan, talimat veya belge yoktur.** 95 yıldır yapılan incelemeler bu nitelikte kanıtların, ne Osmanlı, ne de yabancı ülkeler arşivlerinde mevcut olmadığını ortaya koymuştur.

► **Tehcir kararı, askeri bir soruna karşı bulunan askeri bir çözümdür.** Nitekim, Rus ordusunun karşısındaki Osmanlı 3. Ordusu'nun 26 Eylül 1914'te 168.608 asker olan mevcudu, önce Sarıkamış hareketinde, sonra da Van, Malazgirt ve Tortum vadisi savaşlarında verdiği ağır zayıflar sonucunda 59.000 düzeyine inmişti. 1915 Mayıs ayına gelindiğinde piyade tümenlerinin 9.000 olması gereken mevcudunun 2.000'e düşmüş olması, 3. ordunun savunma gücünü ne denli yitirdiğini ortaya koyuyordu. Ayrıca, cephedeki erzak ve cephan stoklarının da kritik düzeye düşmesi, lojistik destek zincirindeki kısa süreli bir kesintinin dahi, savaş halinde olan Osmanlı ordusu için son derece tehlikeli bir durum yaratacağını gösteriyordu. Bu dönemde Ermeni çeteleri 3. Ordu'nun lojistik ikmal koridoru olan Sivas-Erzincan- Erzurum hattını her an kesme kapasitesine sahipti. Ayrıca Diyarbakır-Bitlis- Van hattını izleyen güney ikmal koridoru da silahlı isyan nedeniyle tehdit altındaydı. **Ordu, kendisi için şah damarı önemini taşıyan bu iki koridoru açık tutmak ve güvenliklerini sağlamak için savaş cephesinden kuvvet ayırma imkanına sahip değildi. Osmanlı devleti açısından, tehciye başvurmayı yaşamsal bir zorunluluk haline getiren bu çaresizliktir.** Bu bakımdan, tehcir kararına, askeri bir soruna bulunan askeri bir çözüm olarak bakılması doğru olur.

► **Bakanlar Kurulu'nun 27 Mayıs 1915'te çıkardığı Sevk ve İskan (tehcir) Geçici Kanunu'nu "...hükümet icraatına karşı gelen, ülke savunması açısından tehlike az eden, düşmana casusluk yapan ve ülke çıkarlarına ihanet edebilecek kişilerin, imparatorluğun belirli bölgelerinde ikamete tabi tutulmalarını" öngörüyordu.** Bu kanun uyarınca Ermeni halkın bir bölümünün İmparatorluk toprakları içinde yer değiştirmeye mecbur edilmeleri, yukarıda izah edilen askeri gerekçelere ilaveten, Ermenilerin Osmanlı topraklarını işgal eden Rus ordusu saflarına katılmaları, Rusya ile işbirliği yapmaları, gönüllü birlikler oluşturarak düşmana yardım etmeleri, Rus ordusu karşısında geri çekilme durumunda kalan Osmanlı ordusuna karşı sabotajlar düzenleyerek savunma hatlarının ardını ve ikmal yollarını tehdit etmeleri, birçok şehirde ayaklanarak Türk ve Müslüman halka karşı katliamlar yapmaları ve Türk ve Müslüman ahalinin köylerine silahlı saldırılar düzenlemelerinden dolayıdır.

► **Osmanlı Hükümeti'nin zorunlu yer değiştirme uygulamasının azami güvenli ve düzenli bir şekilde yapılması hususunda tam bir sorumluluk bilinciyle hareket ettiğinin altı çizilmelidir .** Nitekim, Hükümetin, yer değiştiren ahalinin can ve mal güvenliğinin korunması, nakil ve yerleştirme sırasında gıda ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla her türlü önlemin alınması için azami dikkat ve itina ile hareket ettiğini kanıtlayan, kanun, hükümet kararı, tüzük ve talimat olarak yüzlerce resmi arşiv belgesi mevcuttur.

► **Hükümet, savaş koşullarına rağmen tehcir sürecini dikkatle izleyerek göçe tabi tutulan halkın can ve mal güvenliğini korumak için mantıken elinde bulunan her türlü olanaktan azami ölçüde yararlanmıştır.** Bu amaçla hukuk sistemini çalıştırmış ve Ermenilerin can ve mal güvenliklerinin korunması yolundaki kanun ve talimatlarının ihlalinden sorumlu gördüğü kişileri ordu mensubu, kamu görevlisi veya sivil olsun cezalandırmakta en ufak bir tereddüt göstermemiştir. Nitekim, sevk esnasında Ermenilerin katledilmesi ve mallarının gaspı şeklinde cereyan eden olayların üzerine Hükümetin kararlılıkla gittiği ve ilgili vilayetlere suçluların cezalandırılması yolunda talimatlar göndermiş olduğu arşiv belgeleriyle sabittir. Olayların devamı üzerine daha radikal

önlemlere başvurulmuş ve soruşturma komisyonları kurularak olayların çıktığı bölgelere gönderilmiştir. **Anılan komisyonların yaptıkları incelemeler sonucunda kendilerine suç isnat edilenler Divan-ı Harpler'e sevk edilmiştir. 1916 yılı ortasında Divan-ı Harpler'de 1673 kişinin yargılandığını ve bunların 67'sinin idam, 524'ünün hapis, 68'inin ise kürek, pranga ve sürgün cezalarına çarptırıldığını mahkeme evrakları göstermektedir.**

► Ermeni tezlerinin savunucuları, barışsever Ermenilerin hiçbir tahrik olmadan Türkler tarafından saldırıya uğradıklarını anlatır ve Ermenilerin Osmanlılara karşı ayaklanarak işgalci Rus ordusu saflarına katılmalarını, tehcir kararı üzerine giriştikleri bir meşru savunma hareketi olduğunu iddia ederler. Bu iddialar tamamen gerçek dışıdır. Zira Ermenilerin 19. asrın son çeyreğinden itibaren isyan ve terör hareketleriyle Anadolu'yu kana boyadıkları, Birinci Dünya Savaşı'nı da Osmanlı toprakları üzerinde Rusya'nın desteğiyle bağımsız bir Ermeni yurdu kurma hedeflerine ulaşma yolunda büyük bir fırsat olarak göreyerek topyekûn bir ayaklanmaya hazırlandıkları ve bu amaçla savaştan önce binlerce Osmanlı Ermenisinin Rusya'daki eğitim kamplarında eğitildiği ve Türk-Rus savaşı başlayınca da Rus Savaş gücüne destek vermek üzere Rus ordusuna katıldıkları bir gerçektir. On binlerce Ermeni'nin de Taşnak ve Hınçak partilerinin liderliğinde Anadolu'daki depolarda saklanan silah ve cephaneyle donatılarak Türk ve Müslüman ahalinin katliamına giriştikleri ve Türk ordusunun lojistik ve ikmal hatlarını kestikleri arşiv belgeleriyle sabittir.

► **Ermenilerin isyan etmemiş olduğunu, tehcir hareketi başlayınca silahla karşı koymak durumunda kaldıklarını iddia eden tarihçi ve yazarlar açıkça yalan söylemektedirler. Zira, Ermeni isyanının ve düşmanla işbirliğinin tehcir olayından önce başladığını ve savaşın patlamasıyla birlikte Ermenilerin Rusya safında yer aldıklarını tarihsel bir gerçek olarak kanıtlayan Osmanlı, Rus, Amerikan, Fransız, İngiliz ve Alman arşivlerinde binlerce belge vardır.** Kaldı ki, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden sonra Ermenilerin ilk isyan tarihi olan 11 Kasım 1914 ile Tehcir Kanunu'nun çıkarıldığı 27 Mayıs 1915 tarihleri karşılaştırıldığı takdirde, bu iddiaların büyük bir yalan olduğu ortaya çıkar. Bu bağlamda, **Bogos Nubar ile Katçaznuni'nin açıklamaları, Ermenilerin Ruslar safında yer almalarının tehcirden sonra olduğu yolundaki iddiaların gerçeği yansıtmadığını ortaya koyduğu gibi,** Osmanlı Devleti'nin, Ermeni halkını, destek verdikleri işgalci Rus ordusunun hareket alanı dışında başka bölgelere yerleştirmekte tartışılmaz bir gerekçeye sahip olduğunu da göstermektedir. Bu kararın temelinde, mevcudunun üçte ikisi oranında zayıf ve erzak ve cephanesi stokları kritik düzeye düşmüş Osmanlı 3. Ordusu'nun ikmal hatlarını Ermeni çetelerin saldırılarından koruma yanında, Ermenilerle Müslüman ahali arasında cereyan eden çatışma nedeniyle daha fazla kan dökülmesini önleme kaygısı da vardır.

► **Ermenilerin Doğu Anadolu'daki çarpışmalar ve zorunlu göç sırasında kayıplar verdikleri doğrudur. Ancak, bunun, Osmanlı Hükümeti tarafından önceden ve taammüden hazırlanmış bir yok etme planı uyarınca yapıldığını iddia etmek ve kanıtlamak mümkün değildir.** Kayıpların bir nedeni, Hükümetin, savaş koşullarının baskısı ve elindeki imkanların gayet kısıtlı olması nedeniyle asayişin sağlamakta aciz kalmış olmasıdır. Bu durum, "tehcir" sürecinde kabilelerin sevkinde düzensizliklere ve yeterli koruma sağlanamamasına yol açmış ve Ermeni kabilelerin uğradıkları saldırılardan zarar görmesi sonucunu doğurmuştur. **3. ve 4. Ordunun savaş gücünün idamesi için yaşamsal olan lojistik ve ikmal hatlarını korumakta aciz kalan Hükümet, Ermeni kabileleri, muvazzaf ve düzenli ordu birlikleriyle korumakta kesin bir imkansızlıkla karşılaşmıştır.** Ayrıca, bu kayıplar, savaş günlerinin güç koşullarında araç, yakıt, gıda ve ilaç sağlama imkanlarının son derece kısıtlı olmasına ilaveten, iklim şartları ve tifüs gibi salgın hastalıkların da kabileler üzerinde ciddi tahribat yapmasından kaynaklanmıştır. Bu bağlamda unutulmaması gereken, bu ağır koşulların sadece Ermeniler için değil, tüm Osmanlılar için de aynen geçerli olduğu ve onların da aynı tahribata maruz kalmış olduklarıdır. Fakat doğal olarak kayıpların önemli bir bölümü, 1914-1922 yılları boyunca Ermeni çetelerinin saldırılarından, iç çatışmalardan ve savaşlardan ileri gelmiştir. Bu zaman diliminde başlangıçta Ermenilerin Osmanlı Türklerine ve Müslüman ahaliye karşı yaptıkları

katliamlar, toplumlar arasındaki kin ve intikam duygularını bilemiş ve kaçınılmaz olarak Ermenileri, Türk ve Müslüman halkın mukabelesine maruz bırakmıştır.

► **Osmanlı uyruğu Ermeni halkının değişik kesimlerinin tehcir sürecinde çok değişik muamelelere tabi tutulmuş olması da, Ermeni halkının, “kısmen veya tamamen yok edilmek” istenen “ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grup” olarak hedef alınmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum da, soykırım iddiasını temelden çürütmektedir.** Nitekim yer değiştirme kararı, tüm şehir ve vilayetlerde yaşayan Ermenilere uygulanmadığı gibi, farklı mezheplerde, belirli görevlerde ve yardıma muhtaç durumda olan Ermenilere uygulanmamıştır. Gerçekten de, İstanbul, İzmir ve Halep’teki geniş Ermeni toplumları tehcirin tamamen dışında bırakıldığı gibi, Katolik ve Protestan mezhebinde bulunan Ermenilerin yanı sıra, Osmanlı ordusunda subay ve sıhhiye sınıflarında hizmet gören Ermeniler ile Osmanlı Bankası şubelerinde ve bazı konsolosluklarda çalışan Ermeniler devletle sadık kaldıkları sürece göçe tabi tutulmamışlardır. Ayrıca, hasta, özürlü, sakat ve yaşlılar ile yetim çocuklar ve dul kadınlar da tehcire tabi tutulmamış, yetimhanelerde ve köylerde koruma altına alınarak ihtiyaçları devletçe Göçmen Ödeneği’nden karşılanmıştır.

► Osmanlı devletine isyan eden Ermeniler, bu başkaldırüyı bağımsızlık amacıyla ve silahlı/siyasi nitelikte örgütler (Taşnaklar, Hınçaklar vb.) vasıtasıyla gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca, Rus ordusu safında çarpışan Ermeni bağımsızlık hareketi liderleri, Paris Barış Konferansı’na muhasım taraf temsilcileri olarak katılma talebinde bulunmuşlar ve bu taleplerine gerekçe olarak Osmanlı Devleti’ne karşı verilen savaşta üstlendikleri rolün boyutlarını ve katlandıkları fedakarlıkları resmi belgelerle açıklamışlardır. Oysa, bilindiği üzere, siyasi gruplar, BM Soykırım Sözleşmesi’nin koruması altında değildir. Bu durum da, Ermeni tarafının soykırım iddiasının geçersizliğini ortaya koyuyor.

► **Osmanlı Hükümeti’nin veya mensuplarının soykırımla suçlanabilmeleri için suçun ikinci kurucu unsuru olan subjektif/manevi unsurun da oluşması gereklidir. Bunun için de suçun “özel kasıtle” işlendiğinin kanıtlanması zorunluluğu vardır. Yani, Osmanlı Hükümeti’nin, Ermenileri, sırf Ermeni olmaları nedeniyle tamamen veya kısmen yok edilmelerine odaklanmış bir irade ve niyetle (özel kasıtle) ve Sözleşme’nin 2. maddesinde belirtilen fiillere başvurarak varlıklarına son verdiğinin kanıtlanması gerekiyor.** Uluslararası Adalet Divanı (UAD), 26 Şubat 207 tarihli Bosna Hersek – Sırbistan davasına ilişkin kararında, özel kastın, ancak “mutlak ispat gücünü haiz unsurlarla” kanıtlanabileceğini ve karineye itibar edilemeyeceğini öngörmüştür. Bu durumda, özel kastın varlığının ispatlanması için, Osmanlı Hükümeti’nin, Ermenileri yok etme kastıyla hareket ettiğini ve tehciri bu amacın gerçekleşmesinde bir yöntem olarak kullandığını ortaya koyan bir eylem planının mevcut olması gerekiyor. Oysa böyle bir plan veya belge mevcut değildir. Ermeniler de, 95 yıldır tüm çabalarına rağmen, böyle bir niyet ve planı ortaya koyan tek bir geçerli belgeyi dünya kamuoyuna sunamamışlardır. Bu durumda, Ermeni soykırım iddiasının hukuken geçerli olduğunu iddia etmek mümkün değildir.

► UAD’nin yukarıda belirttiğimiz kararından önce **Ruanda ve Yugoslavya uluslararası ceza mahkemeleri, özel kasıt konusunda açık kanıt bulunmaması hallerinde karineye dayanarak soykırım kararları vermişlerdir.** Bu bağlamda oluşan içtihadı göre , Ermeni tarafının, özel kastın mevcudiyetinin kanıtlanması için; Ermeni halkını yok etmeyi amaçlayan eylemlerin belirli bir örüntü (pattern) ve karakteristik yansıttığının; soykırımı amaçlayan bir plan veya politikanın mevcudiyetine işaret eden sağlam kanıtların mevcudiyetinin; failerin bu plan ve politikaların uygulanması hususunda emir ve talimat vermiş olduklarının; failerin suçu teşvik edici açıklamalar ve beyanatlar yaptıklarının; ve failerin suçun işlendiği bilincinde olmalarına rağmen bunu önleyecek girişimlerde bulunmadıklarının, somut belgelerle kanıtlanması gerekiyor. Ancak, tarihsel açıdan Osmanlı Hükümeti ve mensupları bu tür davranış ve eylemlerde bulunmuş olmadıkları gibi, bu konularda onlara karşı kullanılabilecek suç belgeleri de mevcut değildir.

► Yukarda sözünü ettiğimiz içtihatlarda, genellikle suçun işlendiği ülkenin kültüründeki kıyıma uğrayan mağdurlara karşı **ırkçı nefretin ve dışlayıcı ve aşağılayıcı muamelelerin mevcudiyetinin**, soykırımın kanıtlanmasında bir unsur olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu bağlamda, Ermeni tarafının, soykırımına maruz kaldıklarını ispat için, Osmanlı Devleti'nde Ermenilere karşı “nefret” hissinden kaynaklanan “ayırıcı” bir politika uygulandığını ve Ermenilerin, milliyetleri, dinleri ve ırkları açısından aşağılanıp toplumdan tecrit edildiklerini kanıtlaması icap ediyor. **Oysa Osmanlı-Türk kültüründe Ermenilere karşı ırkçı nefretin, ayırıcı ve aşağılayıcı davranışların varlığından söz etmek mümkün değildir.** Gerçekte, tarihsel açıdan Türk-Ermeni ilişkileri son derece ilginç ve sıra dışı bir tablo yansıtır. “Dünya tarihinde, farklı dil ve din sahibi olarak bu kadar uzun süre, böylesine iç içe ve barış içinde yaşayan iki başka halkın gösterilmesinin çok zor olduğu” Türk ve yabancı birçok tarihçi ve yazar tarafından vurgulanmıştır. Almanya’da Yahudilere karşı varlığı açıkça görülen ve “Holocaust” ta zemin hazırlayan geleneksel anti-Semitizm’e benzer bir anti-Ermenilik akımının Osmanlı İmparatorluğu’nda hiçbir zaman gözlemlenmediğinin, bilakis bunun tamamen tersi bir durumun mevcut olduğunun altı çizilmelidir.

Sonuç olarak, Soykırım Sözleşmesi açısından, soykırım suçunun objektif ve sübjektif unsurları oluşmamıştır. Bu da, Osmanlı Hükümeti’ni veya bazı mensuplarını soykırımıyla suçlayan iddiaların temelsiz ve asılsız olduğunu ortaya koymaktadır. Bu şekilde tehcir olayının da, devletin varlığını koruma hakkı çerçevesinde meşru ve hukuken haklı bir önlem olduğu ortaya çıkmıştır.

